

UJ SZEMLE

14. szám. II. évfolyam.

Megjelenik minden hó 1-én és 15-én.

Budapest, 1908 július 15.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Alkotmány-utca 23. szám.

Előfizetési ára: Félévre 12 kor., negyedévre 6 kor. Egyes szám ára 1 kor. Megrendelhető bármely könyvkereskedés útján.

Az olasz imperiálizmus.

A miként megvan a nagy fajok és Közép-Európában a kis fajok imperiálizmusa, a melyekről már szoltunk, épp így megvan Olaszországnak is a maga imperiálisztikus törekvése és terjeszkedési politikája. A Közép-tenger uralma Bizertával s az Adria uralma Valonával, az ebből következő szupremácia a keleti kereskedelemben, Trieszt, a Trento, Dalmácia és Albánia birása, ez az olasz imperiálizmus álma. A régi Róma tradíciói.

Az olaszoknak legfőbb bajuk (a mi egyúttal olyan ingataggá és intrikussá is teszi az olasz diplomácia működését) az, hogy azok a partok, a melyek imperiálisztikus politikájuknak a főbázisai, más országok imperiálisztikus tendenciáiba vannak oly szorosan belekapcsolva, hogy azokról az illető országok a maguk tönkrejutása nélkül le nem mondhatnak. Tunisz és Algir gyarmatok birásához Franciaországnak annyira szükséges Bizerta, hogy erről le nem mondhatott és el is foglalta. Épp így Valona az olaszok kezében Ausztria-Magyarország számára mare clausummá tenné az Adriát, s ezért viszont Valonáról az osztrák és magyar monarchia nem mondhatna le Olaszország javára.

A mi a latinizmust illeti, ez aligha segéd-eszköze az olasz imperiálista terjeszkedésnek, hiszen Spanyolország és Portugália angol kézben van, s Bizerta miatt Franciaország és Olaszország közt áthidalhatatlan az ellentét. Az olasz diplomácia az angoltól tanul, ide-oda hányódik, zavart csinál, hogy a zavarosban halászhaszon. A különböző szövet-

ségesek is (hármass-, kettős szövetség) felhasználják az olaszt, hogy egymás ellen izgassák (Bismarck Franciaország ellen, Franciaország az osztrák és magyar monarchia ellen). Ha azután gyűlöletében határt nem ismerve kitör, akkor többnyire visszatartják; főleg Anglia, a mely kihasználta az egyiptomi kérdésben Franciaország ellen, de a mely mégis vigyáz, hogy Olaszország korlátlan úrrá ne lehessen a Földközi-tengeren, mert jól tudja, hogy Olaszország a Közép-tenger birtokában, fekvésénél fogva komoly veszélyt jelentene az angol tengeri uralomra nézve.

Olaszországról, a mely a legkülönbözőbb szituációk közt mozog (tagja a hármasszövetségnek, de kokettiroz a kettős szövetséggel), el lehet mondani, hogy sok bajt okozott már az európai kabineteknek, amelyeknek ügyis elég gondot okozott és okoz az európai egyensúly fentartása.

Az olasz egység főleg német érdek volt, mert Franciaországot és Ausztriát gyöngíti; s minthogy Olaszország keletkezésekor a francia-ellenesség angol érdek is volt, ez a körülmény — Franciaországnak riválist szerezni Olaszország képében a Közép-tengeren — lett az angol-olasz barátság kulcsa.

Már Mazzini kiadta a jelszót:

— Észak-Afrika Olaszországé és a Földközi-tenger az olaszoké!

S mivel az olasz imperiálisztikus gondolat élesztése egyaránt volt német és angol érdek, így vált az angol meg a német az olasz egység előmozdítójává.

Ebből látszik, hogy milyen agyrem a latinizmus; mert Olaszország már keletkezése

óta a poroszra és angolra támaszkodva állított be Franciaország ellen az európai koncertbe.

A mikor 1870-ben megverik a francziákat, I. Viktor Emánuel nem elégszik meg Róma elfoglalásával, hanem még Korzikát is hatalmába szeretné keríteni. Gambetta, daczára nizzai voltának, fölismerte az olasz politika francia-ellenes voltát, s az olaszok nagy mérgére elhatározta a tuniszi expediciót. Erre Crispi alatt kitör Itáliában a nagy francia-ellenes áramlat, a mit Bismarck ügyesen kihasznál, míg Anglia Egyptom miatt szövetkezik Olaszországgal Franciaország ellen.

Ez a franciaellenesség azonban Olaszország gazdasági züllését s borzasztó devalvációt vont maga után. Az olasz imperiálista politika Aduánál (a hol Baratieri vereséget szenvedett) megbukik. Anglia elhelyezkedvén Egyptomban, kibékül Franciaországgal, s Olaszországról elmondhatja Billot római francia nagykövet:

— «Az éhség visszahozza nekünk az olaszokat.»

Csakugyan, az olasz királyság kénytelen volt kibékülni Franciaországgal. Megkötötték az 1898-iki olasz-francia kereskedelmi szerződést (a mi ellen a pénzügyileg kimerült német nem tehetett semmit) s ettől fogva tényleg bekövetkezett Olaszország gazdasági föllendülése.

Az olaszok belátták, hogy a Földközi-tengeren nem érhetnek el az imperiálista tendenciáknak megfelelő eredményt, tehát az Adriára vetették magukat. Ettől fogva, a mint azelőtt a hármasszövetség uszította Olaszországot a francziák ellen, most épp úgy a kettős szövetség próbálja hajtani az olasz királyságot a német Drang ellen.

Ez idő óta az egész olasz energia a Balkánra koncentrállódik s e tekintetben Olaszország nem mulaszt el semmit, a mivel a pozícióját ott megerősítheti. II. Viktor Emánuel felesége a montenegrói fejedelemnek a leánya, ez a házasság tehát igen közel hozta a fekete hegyeket Itáliához. A fősúlyt azonban Albániára helyezi az olasz politika. Az

egész olasz sajtó Albániára aspirál. Olaszországnak Albániára való jogát és kultúrmisszióját hangoztatja. Sorra jelennek meg *Imbriani*, *Guiccardini* és *San Giuliano* cikkei. Az olasz lapok kifejtik, hogy mennyire elhanyagolt állapotban élnek Európa közepén az albán törzsek; hogy az európai diplomácia nem foglalkozott és nem is törődött velük; és hogy — ide csúcsosodik ki az egész sajtó-akció — végre kell hajtani az összes albán fajok egyesítését, olasz protektorátus alatt. Ez ugyan nehéz dolog lesz, mert három féle albán van és az mind gyűlölködik egyik a másikára és mind a három a vendetta ősi szokásának hódol. Északon mintegy 100,000 katolikus él, délen pedig 70% mohammedán és 30% orthodox. A mohammedánok is két szektára oszlanak, a melyek szintén ellenséges viszonyban élnek egymással. A törököknek semmi befolyásuk sincs rájuk, az adófizetést megtagadják, az adószedőket kiverik, szóval nem akarnak tudomást venni az állami kapcsolatról. Mivel azonban az albánok a szultán kedvelt katonái és palota őrsége, meg azért is, mivel igen alkalmasak az ó-szerbiaiak ellen való vérengzésre, az albánok bizonyos kegyben vannak a portánál s kivételes helyzetben élnek. Erre a kegyre valóban rá is szolgáltak. A bolgárok, szerbek az albán telepeken csak túrtalakok. Az albánok húsz év leforgása alatt nem kevesebb, mint 60,000 szerbet öltek meg (évi átlag 3000, naponta csaknem 10), 160,000 szerbet pedig beolvadásra kényszerítettek.

Az olaszok aztán fölfedezték az albán-rokonságot, italo-albánoknak nevezték el őket, s azóta folyik köztük az agitáció, a mely a nagy-szerb, nagy-horvát és nagy-bolgár ideák mintájára a nagy-albán álmot csöpögteti Albánia zord lakóiba.

Sziciliában, a hol régi albán telepítések vannak, az albán fiúkat kiképzik néptanítókká s aztán visszaküldik őket Albániába, a hol Skutariban, Janinán, Valonában, Durazzóban és más helyeken iskolákat, köztük kereskedelmi iskolát is tart fenn az olasz

kormány, a mely évi 60,000 lira szubvencziót áldoz erre a célra. Csak a sziciliai olasz iskolaügy nyomorúságos tengődésére kell gondolni, s rögtön világossá válik, hogy az olasz kultuszminisztérium áldozatkészségét az albánok irányában mily erős politikai tendencia vezeti.

Sant Giuliano írja «Albán levelei»-ben, hogy milyen kedves látvány volt, a mikor Albániában az iskolás gyerekek «Èvviva l'Italia!» üdvölgéssel fogadták.

Albániára vonatkozó aspirációiban Delcassé és az angol diplomácia is támogatta Olaszországot, a mely utóbbira jellemző, hogy Sant Giulianonak londoni nagykövetté történt kinevezése után — a mint már említettem — belépett a londoni balkán-komitéba.

Természetesen az albán-akció éle Ausztria-Magyarország ellen irányul. Az 1897-iki osztrák-magyar-orosz egyezmény kedvezett e tekintetben az olaszoknak, a mennyiben az oroszok Kelet-Ázsiában lévén elfoglalva, ezzel is megkönnyítették a monarchiaellenes olasz akciót. S Olaszország még a pápánál is intrikált abban az irányban, hogy a Vatikán vonja meg Albániában a monarchia katólikus protektorátusát s ruhazza az olaszokra. Ez azonban nem sikerült.

Az albán agitáció, a melybe az olaszok egész energiájukat beleölik, nem ok nélkül ejti gondolkodóba a monarchia külügyi vezetőségét. De itt is csak azt mondhatjuk, hogy Ausztria részén van a hiba. Az indító ok, a mely az albán-veszedelmet szülte, az osztrák centrálisztikus politika volt. A mikor még nem volt meg az olasz egység, s Lombardia Ausztriához tartozott, a centrálisztikus Metternichnek kellemes volt a nemzeti egységre nem emlékeztető olasz nyelvet leplántálni Albániába ékűl a szlávok közé. Ennek az eredménye aztán ma az, hogy az olaszok most ugyanazt az olasz nyelvet szegszik Ausztria mellé a nemzeti eszme nevében, a melyik nyelvvél a bécsi centrálisztikus politika taktikázott a nemzetietlenség nevében.

Ausztria-Magyarország külügyi vezetőségét tehát gondolkodóba ejtette az albán akció, s ettől fogva kezdett jobban foglalkozni a dalmát vasutak kérdésével és ilyen módon fogamzott meg a szandsák-vasútnak a terve is.

A szandsák-vasút gondolatára volt válasz az Ausztriából kitiltott Charles Loiseau-nak «Adriai egyensúly» című könyve, a mely fölvetette az olasz protektorátus alatt szervezendő balkán-konföderációnak s e konföderáció közgazdasági szervének, az adriai vasútnak az eszméjét. Loiseau könyvéről szólván, csak azt nem értjük, hogy miért nevezi a szerző ezt a könyvet az «Adria egyensúlyá»-nak, holott a szerző szerint az Adria csupán egy hatalomé lehet, s ez az olasz, Valonának olasz kézre kell jutnia az osztrák és magyar terjeszkedéssel szemben, Triesztnak pedig szintén olasz birtokká kell válnia a német Dranggal szemben. Hát hol itt az egyensúly?

Az olasz imperiálisták új segédeszközről gondoskodnak a «Lega nazionale» és a »Dante Alligheri» egyesületek működésében. A magvetés Albániában egy napig sem szünetel, s a nagy készülődésnek bár rejtett, de azért nyilvánvaló célja Törökország feldarabolása és majd azután, ha kiütnek a Balkánon a zavarok, Albánia elfoglalása. A Loiseau-féle teoriák pompásan értenek ahoz, miként lehet az olasz célok érdekében jelszavul kiáltani horvát, szlovén, szerb, albán, bosnyák egyesülés frázisát, olasz protektorátus alatt, s miként kell az albánoktól agyonlőtt 60,000 szerbet az albánokkal, Karagyorgyevicsét Nikitával stb. az olasz imperiálisták tiszteletére egy kalap alá venni.

Az olasz imperialisták már előre látják, hogy a balkán-konföderáció élén ők hivatottak a német Drang visszaszorítására és ezért hitetik el Angliával, hogy Ausztria-Magyarország már nem numerál, mert egészen a Drangé. (A mit Anglia már el is hitt nekik.) Valaha olasz lesz — remélik — s az Adria olasz tó lesz, épp úgy, mint a perzsa öböl angol tó lesz. (Ha ugyan az angol-orosz egyezmény után nem: orosz.)

Am az olasz imperializmusnak ez még csak első lépése. Hátra van még Tripolisz birtoka, az olasz kereskedelem kiterjesztése Máltába, Palesztinába, Szmirnába.

De hát ez még messze van. Az olasz ennél fogva az albán-akció mellett egyelőre beéri a montenegrói akcióval, melyre az olasz király családi összeköttetései adnak jogczímet.

A montenegrói tevékenység részben arra irányul, hogy a montenegrói, meg a szerb ellentétek kiegyenlítésének a közös osztrákgyűlöletben, részben pedig arra, hogy a fekete hegyek országában az olasz gazdasági törekvések számára biztosítson terrenumot. Olaszország politikája révén itt is kereskedelmi összeköttetéseket szerez, mint Albániában. Egy velencei konzorcium megkapja a montenegrói dohány-monopoliumot. Olasz pénzen kiépítik az antivarii kikötőt, s Nikita megmondta, hogy ha az adriai vasút ott fog végződni, akkor ő Antiváriba helyezi a székhelyét. Az antivarii kikötőt az olaszok egyébként már stratégiai szempontból építik, hogy háború esetére legyen hadi refugiunk. A berlini kongresszus ellenére megépítik az antivári virpazari vasutat, bár Vico Mantegazza «L'altre sponda» című, Perregrini pedig «Verzo la guerra» című könyvükben maguk is beösmérik, hogy az osztrák-magyar monarchiának joga volna e vasútvonalat meg nem engedni. Kiépítik ezenkívül Vilena kikötőjét Dulcignótól délre, szabályozzák a Bojana folyót, Janinában (Albánia) kereskedelmi ügynökséget állítanak, s Albánia területén ennek az ügynökségnek a működése óta négy év alatt megnégyszereződött az olasz export. Csak Valonában pedig 1904-től 1908-ig 9%-ról 13%-ra emelkedett. Törökország egész területén, Kis-Ázsiát is beleszámítva, 1896-ban 53 millió volt Olaszország bevitele és 1906. évben már 132 millió.

Az osztrák «Lloyd»-dal erősen konkurrál az olasz «Puglia» hajóvállalat, a mely Skutariba annyira befészkelődött, hogy az osztrák hajókat egészen kiszorítja. Az olaszok a skutarii tavon közlekedő angol hajóvállalatot

is átvették. Az antivari-skutarii postát teljesen az olaszok tartják a kezükben.

Olaszország tehát alapos körültekintéssel rendezkedik be Sant Giovanni di Meduánál az adriai vasúton. Az olasz parlamentben az imperialisták nyíltan bevallják e tendenciákat, s Valonát Montenegroval s aztán Szalonikivel összekötni csakugyan óriási előnye lenne az olasz kereskedelemnek.

A macedon-kérdésben is nevezetes vívmányokat ér el Olaszország. De Giorgis, majd halála után Robilant grófot ő állítja a macedon csendőrség élére. Daczára az osztrák és magyar diplomácia ellenzésének, az angol és francia diplomaták támogatásával némi huzavona után kieszközölte, hogy Monasztirban, Macedoniának a jövő vasúthálózat szempontjából egyik legfontosabb pontjára, mely egyúttal a macedon elégületlenség és forrongás központja is, olasz őrséget állíthasson. Ez határozott veressége volt az osztrák-magyar diplomáciának. Ez év tavaszán az olaszok flotta demonstrációval való fenyegetődzéssel kieroszakolták a portánál az úgynevezett levantei olasz posta engedélyezését, a mi azt jelenti, hogy a többi nagyhatalom mintájára, a melyek Törökország területén a török állami posta mellett már tartanak fenn ilyen levantei postákat, most Olaszország is öt állami postahivatalt rendeztetett be török földön, úgymint Konstantinápolyban, Szmirnában, Szalonikiben, Jeruzsálemben és Valonában.

A valonai levantei posta révén Albániában, a mely már föl volt véve az olasz postahálózatba, most már olasz zászlós és czimeres postahivatal működik, amely ellenőrizhetetlenül közvetíti a leveleket és újságokat Olaszország meg Albánia között, s így az olasz agitáció számára újabb középpontokat és érintkezési szálakat teremtett az albán «rokonokkal». A mi szintén az osztrák és magyar monarchia külügyi politikájának a veressége.

És, csodálatos, Ausztria-Magyarország a hármass szövetségben belül tétlenül nézte mindezt: az albán propagandát, a balkán-

konföderáció, az adriai vasút eszméjét, az antivari-virpazari vasút építését, a levantei olasz postahivatalok felállítását.

Pedig osztrák és magyar érdekből az olasz szempont érvényesülése teljes lehetetlenség. Az olaszok velencei tradícióikra hivatkoznak, de Velence régi pozíciója, inkább a monarchia ambícióival kvadrál, mintsem Olaszországéival. Olaszországnak számos kikötője s nyílt tengerhez vezető útja van, mint pl. Brindizi, Bari, Genua, Nápoly; de Ausztriának csak Triesztje, Magyarországnak csupán Fiuméje van és ha Valona is, a mely Brindizivel átellenben ettől mindössze 45 kilométernyire van, olasz kézre kerülne, az a legnagyobb mértékben veszélyeztetné az osztrák és magyar monarchia tengeri kereskedelmi szabadságát. Mert akkor tisztán az olaszok kényétől függne, hogy kimehet-e a monarchia a nyílt tengerre, vagy sem? Csak nem képzelik az olasz imperialisták, hogy a monarchia Hamburgon át fog érintkezni a világgal? S ha Anglia, Franciaország, Oroszország s a balkán-államok együttvéve ehhez segítik Olaszországot, az esetben vajjon nem volna-e igaza Kramarznak, hogy Ausztriát a Drang kezébe dobták?

Ausztria-Magyarországnak létérdeke, hogy az Adrián szabad útja legyen. Mert ha Valona a monarchiáé lenne is, Brindizi még mindig az olaszoké marad, míg megfordítva, ha Valona is olasz kikötő lenne, ez megfojtaná a monarchia tengeri kereskedelmét.

Hasonlóképp Trieszt, Fiume nem lehet sem olasz, sem alldeutsch, mert akkor a monarchia megszűnt létezni. Ha Albánia olasz birtokká válnék, az Adria tényleg mare italiane lenne, s Ausztria-Magyarországnak mindent el kell követnie, hogy ha a török birodalom egyszer felbomlik, az olasz ne tehesse rá a kezét Albániára. Ez a monarchiának létérdeke, az ellenkezője pedig Olaszországnak csak imperialisztikus cél, a melynek elérése nélkül is még nagyon jól boldogulhatnak az olaszok.

Ilykép ezek megoldhatatlan kérdések, s ha Olaszország ezzel akarja kárpótolni magát

azért, hogy a Földközi tengerről kiszorította a francia imperiálizmus, akkor legyen meggyőződve, hogy az osztrák-magyar monarchia imperiálizmusa is van olyan erős, hogy meg tudja védeni létérdekeinket.

Ez a szívós, élet-halálharcra szánt antagonismus a magyarázata, hogy daczára a hármas szövetségnek s Aehrenthal és Tittoni udvarias hivatalos nyilatkozatainak, Olaszország és Ausztria-Magyarország hadi készülődése nem szünetel. Igaz, hogy Tittoni az olasz kamarában csak legutóbb is azt a kijelentést tette, hogy az Ausztria-Magyarország és Olaszország közt levő viszony egyre bensőbbé s szívesebbé válik és most igazán valóssággá lesz, hogy Tittoni vadászatra megy Morvaországba. Ám ezeknek a diplomáciai udvariasságú tényeknek élesen ellentmondanak a két rivális hatalom katonai intézkedései.

Az olasz képviselőházban a velencei képviselők megkérdezték a hadügyminisztert, igaz-e, hogy a hadvezetőség háború esetén, mialatt az olasz hadsereg gyülekezik, Velenczét kardcsapás nélkül akarja átengedni az ellenségnek, ha pedig nem igaz, mit szándékozik a hadügyminiszter tenni, hogy Velence az Alpeseken át kelet felől betörő osztrák sereg támadása ellen védve legyen és mi a hadvezetőség álláspontja azzal szemben, hogy a hadseregnek a határon való gyülekezésre Ausztriában hét, Olaszországban pedig csak három egyvágányú vasútvonala van. Az interpellációra a hadügyminiszter kijelentette, hogy Velence erősítése — néhány régi elhanyagolt erőd — tökéletesen értéktelen. De mivel a hadvezetőség Velenczét meg akarja védelmezni, a szárazföldi oldal védelmére Palma Novánál modern, új erődöt építenek, azonkívül a keleti határon az Alpeseken át való betörés megakadályozására és az olasz hadsereg zavartalan gyülekezésének biztosítására, néhány új határvárat és a Tagliamento, Piave, Livenca és Brenta mentén néhány modern hidfőerődöt építenek. Az erődöket tizennégy centiméteres páncéltoronyban tizenöt centiméteres aczélágyúval szerelik föl. A keleti végvárak építésére a had-

vezetőség negyven millió, a hidfőerődökre ötven millió lira hitelt kér. Végül kijelentette a hadügyminiszter, hogy bár a határhoz vivő három vasút kevés, mozgósítás esetén a hadsereg mégis rendben és gyorsan gyülekezhetik.

Az olasz hadügyminiszter válaszában is említett keleti végvárak, szóval «a keleti határ» fogalma Olaszország állandó harc-késztségét jelenti a monarchia ellen. Az Etsch-völgyétől az Adriai tengerig terjedő Veneto tartomány (a lombard-velencei királyság keleti része), a mely háború esetén Olaszország mozgósításának a színtere lesz, az idei májusi vasúti költségvetés tárgyalása során küldöttségileg új vasutakat kért a saját területe számára. A küldöttség szerint «Olaszország távolról sincs elkészülve a mozgósításra és egy esetleges osztrák-magyar háború esetén, *a melynek lehetőségét mindig gondolnia kell*», az olasz hadsereg mozgósítása még csak folyamatban lesz, a mikor már az egész osztrák-magyar haderő koncentrá-lódott az olasz határon. Az olasz kormány ígéretet tett a vasúti küldöttségnek, hogy komolyan fontolóra veszi a kérdést, és ebben az értelemben máris jelentős összegeket utalt át a venetói pályaudvarok megerősítésére és 18 millió lirát irányzott elő egy új vasútvonal építésére, a mely Ostigliából kiindulva, Padován és Trevison át a keleti határnál végződik.

E kérdés kapcsán a katonai körökkel összeköttetésben levő «Italia all' Estero» a következő összehasonlítást közölte a monarchia és Olaszország vasúti hálózatát a «keleti határ» felé.

Ha az olasz határt Alától Triesztig félkörnek tekintjük, a melyen a monarchia mozgósítása lefolyik, e mögött egy másik nagy félkört vonhatunk Linztől Szegedig, a mely bázisa a magyar-osztrák hadtestek mozgósításának. Ezt a két félkört egymással nyolcz egymástól független vasútvonal köti össze, vagyis a monarchia nyolcz mozgósítási vonalal rendelkezik Olaszország ellen. A vonalak a következők :

1. Linz-Salzburg-Innsbruck-Trieszt-Ala.
2. St. Valentin (Linz mellett) Steinach-Gastein-Franzensfeste.
3. Amstetten-Selzthal-St. Michail-Villach-Pontebba.
4. Bécs-Bruck-Marburg-Klagenfurt-Tarvis.
5. Pozsony-Szombathely-Pragerhof-Laibach-Görz.
6. Budapest-Balaton-Steinbruck-Laibach-Trieszt.
7. Budapest-Zágráb-Károlyváros-St. Peter-Cormons.
8. Szeged-Eszék-Sziszek-Fiume-Cervignano.

Hogy a mozgósítás csakugyan ezeket az utakat veszi-e igénybe, vagy esetleg a transverzális vonalak révén más csapateltolások is történnek, természetesen nem bizonyos. — A rendelkezésre álló vasútvonalak száma azonban föltétlenül megállapítható. Ehhez hozzá kell még számítani a nemsokára teljesen kiépülő második bécs-trieszti vonalat is, a mely valamelyik csehországi hadtestnek az útja lehet a harctérre.

Ezzel szemben Olaszországnak a kétvágányú vonalat két külön vonalnak számítva, csak hat vasútja van az Etsch, illetve Adige vizéig, négy azontul Venetóban, a melyek közül azonban a határt közvetlenül csak kettő éri el.

Ebből világosan kitűnik Olaszország inferioritása a mozgósítás tekintetében. Első sorban egy két vágányú vonal katonai szempontból soha sem lehet akkora értékű, mint két egyvágányú, mert például egyetlen hidnak fölrobbantása két mozgósítási vonalat szakít meg, másodsorban az Adigét elérő hat vonal közül három Veronában fut össze (a milánói kettős vágányú és a parma-mantova-veronai vonal), a mi mozgósítás esetén majdnem a fejetlenséggel egyenlő torlódást idézne elő.

Veronától keletre a határ felé ismét egy kettős vágányú pálya számbavételével csak négy vonala van Olaszországnak :

1. Verona-Vicenza-Castelfranco-Belluno.
2. Verona-Vicenza-Padova-Treviso-Udine-Pontebba.

3. Legnago-Monselice-Padova-Mestre-Motta di Livenza.

4. Rovigno-Monselice-Mestre-San Giorgio. Belluno és Motta di Livenza e mellett meglehetősen távol van még a határtól, úgy, hogy a csapatoknak jelentékeny utat kellene még megtenni, míg a tulajdonképpeni fölvo-nulási területet elérik. Mit jelent ez? Azt, hogy Magyarország-Ausztria napjában átlag száz katonavonatot indíthat az olasz határra, Olaszország ellenben a legkedvezőbb esetben nyolczvan vonatot vihet az Adige vonaláig, ötvenet azon túl és csak harmincat teljesen a határig. Így a monarchia hadseregét tizenöt nap alatt teljesen összepontosíthatná Olaszország ellen, míg Olaszországnak szerencsétlen földrajzi helyzeténél fogva a mozgósítás-hoz egy hónapra volna szüksége.

Ez a szárazföldi készülődésre vonatkozik. A tenger felől, híven a hadügyminiszternek főntebb említett ígéretéhez, Velenczében megerősített hadi kikötőt építenek.

A velencei laguna megerősített hadikikötő építésére nagyon alkalmas. A várost a nyílt tengertől széles düna választja el, s arra építik majd az erődöket, hogy megvédjék a laguna bejáratát. Mivel a düna elég messzire esik a várostól, az erődök egyszersmind a várost is védik. A kikötő baja az, hogy a dűnában öt hajózható bejárat van, s mind meg kell erősíteni. Az erődökből a kis távolságra hordozó régi ágyúkkal nem bírják az ellenség támadását visszaverni, s megvédeni Velenczét, ha az ellenséges hadihajók a Lidóról bombázzák a várost. Ezért a védelem kiegészítésére három partvédő hajó állomásozik néhány nap óta a várak között és az erődöket messzire hordozó új ágyúval szerelték föl. Robustonál új modern üteg-sánczot építettek és három tízezer méternyire hordó ágyúval szerelték föl. Trepontinál is két új üteget építettek. A Lidón lévő Szan Nikoló erődöt megnagyobbították, s ugyancsak új ágyúval látták el. Marorbónál is építenek új erődöt. A kikötő bejáratát számos tenger-alatti aknával és torpedóval védik. A kikötőben még torpedó-flotta és tenger alatt járó

hajó-állomást is létesítettek. A nyílt tengeren járó hajóhaddal való összeköttetésre óriás dróttalan táviró-állomást rendeztek be. A kikötőt, a tenger felől védő erődök építését a jövő évben befejezik, s azonnal megkezdik a szárazföldi oldalon a védő-erődök építését. A közlekedés megkönnyebbítésére a fontosabb csatornákat mélyebbre építik, s néhányat ki is szélesítenek. Végül megnagyobbítják az arzenált és a hajógyárat. A helyőrség megerősítésére Mantuából egy gyalogezredet, Genuából és Szampierdarénából néhány tü-zérszázadot az eddig kevésbé védett fontosabb velencei erődökbe helyeztek át. Ankonában és Brindiziben torpedó flotta-állomást és szénrakodó-kikötőt építenek.

Ezek az építkezések 30 millió koronába kerülnek. Maranoban *tíz kilométernyire az osztrák határtól*, az olaszok torpedó-állomást rendeztek be. A keleti határon pedig Ponte di Lagno, Agordo, Vigo, Ospedaletto, Forni Avoltra, Minsaforte, Lastisána mindmégannyi új erőd.

Természetes, hogy ily körülmények közt a monarchia hadvezetősége sem marad tétlenül. Tekintettel arra, hogy az olasz haderő csak a szárazföldön gyöngébb az osztrák-magyarénál, a tengeren azonban jóval erősebb, hadvezetőségünk a trieszti kikötő megerősítését tervezi.

Hogy a város kereskedelmi kikötőjének fejlődését ne gátolják, az erődöket nem akarják a város közvetlen közelében a parton építeni, de az öböl legkeskenyebb helyén, Gradó és Punta-Szalvore között a szárazföldön és a tengerben. E két part között a trieszti öböl husz kilométer széles, s a tenger csak tizenöt-húsz méter mély. A terv szerint négy pánczélerődöt építenek. Egyet Gradónál és Punta-Szalvorenél a parton, s a kettő között az öbölben a parttól és egymástól körülbelül hét kilométernyire a tengerbe épített szigeten a másik kettőt. A pánczél-erődöt a tengerben betonszigetre építik. A legénységi lakást, lőpor- és töltés-raktárt s néhány torpedó-vető készüléket a víz színe alá építik. A víz fölött kimagasló pánczéltoronyba

messzehordó ágyúkat tesznek és összekötik számos tengeralatti aknával.

Egy efajta erőd kevesebbe kerül, mint egy modern páncélhajó s a kikötő védelmére több hasznát látják. E négy páncélerőd bármily hajóhadat föl bir tartani, az erődök közötti áthajózás oly nagy veszteséggel jár, hogy alig lehetséges. Trieszt a tenger felől tökéletesen védve lesz, s a kikötőben épített arzenál, dokk, hajógyár, élelmiszer-raktár, lőpor, töltés, torpedó- és szénkészlet révén a haditengerészetnek biztos és védett hadászati alapot alkot.

Ezenkívül a hadvezetőség a kielii Krupp-féle Germánia-hajógyárban két német rendszerű tengeralatt járó naszádot rendelt. Az új naszád háromszáz tonnás, három-négy perc alatt merül alá, a vízen tizenhárom s a víz alatt tiz tengeri mérföldnyi gyorsasággal bir haladni, négy torpedóvető készülékből a víz alatt bármely oldalra löhetnek torpedót. Ily módon haditengerészetünknek tavasszal négy hajóból álló tengeralatt járó flotillája lesz. E flotilla főadata békében az esetleg elmerült hajót fölkeresni és a mentésben segédkezni. Háborúban főfőadata a tengerpart védelme. Valamely parti sziget mögött, keskeny szorosnál vagy rejtett helyen lesbe áll, megvárja, míg az ellenséges hajóhad elvitorlázik mellette s hátulról támadva, közvetlen közélről lövi torpedóját beléje. A flotilla csak együtt működhetik s csak együttes vezetéssel érhet el eredményt, de mivel a hosszú magyar-osztrák tengerpart védelmére négy naszád nem elég, a hadvezetőség még négy naszád rendelését tervezi. Az új flotilla részére Pólában és Szebenikóban úszó-dokkal fölszerelt tengeralatt járó naszád-állomást építenek.

Másrészt a szárazföldi hadseregben az idén a monarchia minden részéből tizennyolcz vartüzérszázadot helyeztek a délnyugati olasz határra. A közös hadseregben hetvenkét vartüzér század van. Néhány évvel ezelőtt a hadvezetőség az északi orosz határra vetette a fősúlyt. Akkor a galicziai várakban huszonnégy, a Duna mentén huszonhárom és a déli

erődökben huszonöt vartüzérszázad állomásozott. Az ideai helyőrségváltozás révén az északi védelmi vonal mentén tizenhat, a Duna védelmére csak tizennégy, ellenben délen az olasz határ védelmére negyvenkét vartüzérszázad lesz, tizenhétel több, mint azelőtt.

Egy vartüzér-zászlóaljat Krakóból Trientbe, fél zászlóaljat Trientből Franzensfestébe, egy zászlóaljat Rivába helyeznek át, ily módon Dél-Tirolban hét század helyett tizenegy század fog állomásozni. Péterváradról és Przemyslből egy-egy vartüzér-zászlóaljat Pólába helyeznek, tehát Pólában nyolcz helyett tizenhat vartüzérszázad lesz. A budapesti hatodik vartüzérezred félzászlóalját Kattaróba viszik, félzászlóalj Károlyvárosból Szerajevóba és Trebinjébe, félzászlóalj Komáromból Péterváradra megy. E csapatok helyébe nem helyeznek más csapatot s ily módon az olasz szárazföldi és tengeri védelmi vonal mentén tavasszal huszonegy vartüzérszázad helyett harmincznyolcz fog állomásozni s ezzel szemben Przemyslben, Jaroslóban és Krakóban négygyel, Budapesten, Komáromban és Károlyvárosban kettővel kevesebb. E hiányzó századok helyett a fölemelt ujonczjutalék megszavazásáig valószínűleg a gyalogságtól elvett emberekből új vartüzér-századokat állítanak föl. A budapesti utász-zászlóalj ötödik százada Trebinjébe megy, Pólába öt héttel ezelőtt érkezett egy utász-század s tavasszal még egy megy Kremsből. Egy századot Prágából Rivába, kettőt Przemyslből Görzbe helyeznek. E változás révén a franzensfestevillachi vonaltól délre hat utászszázad fog állomásozni, míg másfél évvel ezelőtt ott még egyetlen utász sem volt. A hadvezetőség aránylag rövid idő alatt huszonhárom zászlóalj gyalogságot, tizenöt zászlóalj osztrák hegyi gyalogságot, egy lovasezredet, tizenhét vartüzér-századot, hat utászszázadot, hat hegyi üteget, négy hegyi taraczküteget, négy osztrák honvéd-üteget és hat gépfegyverosztályt helyezett részben a tengerparti vidékre, részben Tirolba, az olasz határra. Egy egész hadtest ez, vagy huszezer ember

békében s mozgósítva körülbelül ötvenezer harcos.

A klagenfurti gyalogezred télen átkelő gyakorlatokat tartott az alpezen.

Az innsbrucki hadtestet is megerősítették tiz gyalogos zászlóaljjal; tavasszal már harminczhét zászlóalj őrzi Tirolt. A hadvezetőség különösen a pusztértali erődöket s a Franzensfeste-Cortnia d'Amperzó-Lienz közötti területet erősíti meg. Két év alatt öt zászlóaljat helyeztek oda. Dél-Tirolban tavasszal — mint az 1880—1882. irredentamozgalom idejében — két gyalogos dandár fog állomásozni; e két dandárból új hadosztályt alkotnak és valószínű, hogy a Jenő királyi herczeg vezetése alatt álló hadtestparancsnokságot Innsbruckból a határhoz közelebb, Bózenba helyezik át.

A hadikészülés, daczára a hivatalos körök csillapító kijelentéseinek, mégis itt is, ott is izgatja a kedélyeket. Lueger a Radetzky-ünnepen így nyilatkozik:

— A hazát fenyegető veszedelmek még nem múltak el, még mindig izzó a hamu alatti parázs a határokon és pedig délen az irredenta áll lesben, hogy a szent birodalmat felforgassa.»

A D'Annunzio tiszteletére rendezett velencei lakomán Foscari gróf, a liga navale elnöke, irredentista ízű pohárköszöntőt mond az olasz költőre, a ki válaszában Zeno Karlo híres középkori velencei admirálist aposztrofálva emígy kiáltott fel:

— «Zeno nyilat egy matróz tépte ki, tovább élt és győzött és vérző szivéből kitört örömujjongása a tenger láttára. Azt az olasz matrózt köszöntöm, a ki egy napon ugyanazt fogja megtenni és a kit a sors kiválasztott arra, hogy ugyanezt az örömujjongást hallja.»

A mi alatt természetesen az Adriai tenger teljes meghódítására célzott a költő.

Mindent összefoglalva Olaszország sok ügyességgel s nem kevés perfidiával ragad meg minden eszközt és alkalmat, a melylyel Ausztria-Magyarország ellen cselekedhetik valamit. A maczedon és az adriai vasútra

szükséges tőke gyűjtése céljából felhasználja a latin barátság révén a francziát, s ugyanekkor kiaknázza a francia antiklerikális áramlatot, hogy elintrikálja Franciaországtól a Vatikánál a keleti katolikus protektorátust, a melyet magának akar megszerezni. Barátságban volt az oroszokkal a mürzstégi egyezmény megkötése után, hogy lerombolja a status quonak rá nézve meddőítő hatását.

Ebben a kérdésben Angliához húz. Barátkozik a magyarokkal Fiumében, hogy nyomja a horvátot, barátkozik a némettel Dalmáciában, hogy üsse a dalmatát, de a mellett a Trentóban német- és monarchia-ellenes, vagyis olyan, a minővé imperiálisztikus hajlamai valóban teszik. E mellett hirdeti a monarchiával való kitünő viszonyt és békét, de azért folyton a háború eshetőségéről beszél és arra készül.

Mindez valóban csodálatosnak tűnhetnék fel az olvasó előtt, ha nem volna nyilvánvaló, hogy ez a sokoldalú mesterkedés tulajdonképen az olasz machiavellizmus. Az olasz pompásan ért hozzá, hogy frunktifikálja a szövetségeket. Jól van a germánokkal, latinnokkal egyaránt. Hármass szövetség, kettős szövetség neki mind csak a saját céljaira jó, s minden bekövetkeztetőre szereti jó eleve biztosítani magát. Nem érzeleg a politikában, csupán a maga érdekeit tartja szem előtt, s mivel érdekei kontradiktoriusak, kontradiktoriusak a cselekedetei is. Más diplomáciánál ilyen hajlékonyság szinte lehetetlen volna, de az olasznál, a melyik a régi toskánai hagyományok örököse, s a melyik ebbe a kételkedésbe, a melyik az Appenini-félszigetnek a gall és germán imperiálistikusok közé ékelt sajátságos helyzeténél fogva, úgyszólván beleszületett, csaknem természetes dolog. Így és ezért machiavellista az olasz politika.

BLASKOVICH SÁNDOR.

Az 1875-ik évi Tisza-féle fuzió története.

(5)

A Szlávy-kormány.

A költségvetési vita.

A Szlávy-kormány elég jó általános hangulatban kezdte meg működését. Deák Ferencz a kormánypárt értekezletén szép beszéddel fogadta az új minisztériumot. Kijelentette, hogy «Örömmel üdvözli ő felsége azon bölcs elhatározását, melylyel az ország kormányát ismét oly férfiakra bízta, a kik az ország viszonyait ismerik s az ország hajóját az óhajtott biztos révbe vezetendik. A kormány támogatásra szólítja fel a pártot. Ő támogatást ígér és bizalmat szavaz a kormánynak. Csak azt kéri, hogy a kormány minden felmerülő kérdésben legyen őszinte a párthoz és a párt is minden kérdésben legyen őszinte a kormányhoz».

Deák Ferencz e nyilatkozata biztosította a Szlávy-kormánynak a kormánypárt nagy többségének a támogatását. Lónyay Menyhért is, mintha semmi sem történt volna, állandóan résztvett a kormánypárt értekezletein. A Lónyay-párt közlönye, a «Reform» hozott is ide vonatkozólag egy rövid, de sokat mondó közleményt, mely szerint: «Lónyay a Deák-pártban fog működni, frakció élére nem áll.

Hívei, a Deák-párt hű tagjai és azok, kik őket onnan kiszorítani akarnák, rossz szolgálatot tesznek a pártnak is, az új kormánynak is». Ebből a rövid közleményből kitűnik nemcsak az, hogy Lónyay és hívei a kormánypártban szándakoznak maradni, de az is, hogy a kormánypárt némely tagjánál még mindig megvolt a Lónyay iránt való ellenszenv, sőt voltak olyanok is, a kik Lónyayt és pártját a Deák-pártból «kiszorítani» szerették volna. A következményeket is számításba véve, meg kell vallani, hogy azoknak volt igazuk, a kik így gondolkoztak, mert mindjárt akkor, a Szlávy-kormány alakulásakor, Lónyayval sokkal kevesebben léptek volna ki a Deák-pártból, mint a mennyire

később a Lónyay körül csoportosult «vacsorapárt» felszaporodott.

Az ellenzéki pártok is elég jól fogadták az új kormányt. Szlávy miniszterelnök a képviselőház december 5-iki ülésében egy minden agresszív irányzat nélkül való, egészen halavány programbeszédet mondott. Kifejtette, hogy a kormány fentartja és tárgyalatni kívánja mindazon törvényjavaslatokat, melyeket elődje beterjesztett. Ezekon kívül a legközelebbi feladatok gyanánt a következőket jelölte meg: a pénzügyeknek egy nagyobb államkölcsön felvétele útján való rendezése, az április végeig szóló indemnitási törvény megszavazása, az 1873-iki költség-előirányzat letárgyalása, a bankkérdés megoldása és a házszabályok módosítása. Ezekben a programponozatokban és ezeknek sima felsorolásában nyoma sem mutatkozott azoknak az ellenzék iránt való agresszív törekvéseknek, melyek a Lónyay-kormányzat idejében jóformán vezérelvül szolgáltak. Azért a mindig egyeztetni és a pártokat egymáshoz közelíteni akaró Somsich Pal ennek a programbeszédnek elhangzása után odajött a balközépi párttagok pagjaihoz s azt mondá: «Látjátok! Most már ti is közeledhettek hozzánk.»

A következő napon, december 6-án már megkezdte a képviselőház rendes működését és folytatta a fővárosi törvény rendezéséről szóló törvényjavaslat tárgyalását. December 7-én tette Steiger Gyula, a Józsefváros képviselője az ő nevezetes indítványát. A törvényjavaslatban csak annyi volt kimondva; hogy a főváros ügykezelési nyelve a magyar, azt, hogy az ülésekben a tanácskozási nyelv is csak a magyar nyelv lehet, az osztályok előadóiól alakult központi bizottmány sem mondotta ki. Valószínűleg azért, mert azokat a leginkább budai öreg nyárspolgárokat, a kik nem tudtak magyarul, nem akarta a főváros képviselőletéből kizárni. Steiger Gyula azonban megtette az indítványt, mely szerint a fővárosnak nemcsak ügykezelési, hanem tanácskozási és minden fórumon való ügykezelési nyelve csak a magyar nyelv lehet. Úgy a

kormánypárt nagy többsége, valamint az ellenzék nagy helyesléssel fogadta ezt az indítványt. A helyeslés elhangzása után Havas Sándor mindenek felett budai nyárspolgár állott fel szólásra és alkalmasint a magyarul nem tudó budai polgártársai érdekében akart szólni, de különösen az ellenzéki padokról oly hangosan kiabáltak feléje az «eláll!» «mit akar?» «üljön le!» szavakat, hogy ő maga is jobbnak látta a hallgatást s valóban elállt a felszólalástól, mire a Steiger Gyula indítványát [az egész Ház egyhangulag elfogadta, még az osztályok előadóiól alakult központi bizottmány tagjai is elfogadták. Így lett törvényesen biztosítva az, hogy az akkor még feles számmal volt csökönös nyárspolgarok Budapest főváros közgyűlési termében nem szólalhattak fel németül. Ma már talán e törvényes biztosíték nélkül sem kísérléné meg senki a német szót.

A fővárosi törvény után a telepesekről szóló törvényjavaslatot tárgyalta és fogadta el a képviselőház. Közben Széll Kálmán mint a pénzügyi bizottság előadója, bemutatta az 1873-ik évre szóló előirányzatot, melyet a pénzügyi bizottság harmadfél hónapig tárgyalta s mely a bizottság összeállítása szerint 32.175,508 forint hiány végeredménnyel záródott. Azután szintén Széll Kálmán előadása mellett az április végeig tartó indemnitási törvényjavaslat került tárgyalásra. Ezen javaslatot azoban az ellenzék nem engedte csak egyszerű tudomásul vétellel elfogadni, hanem a függetlenségi párt részéről Madarász József adott be egy határozati javaslatot; de a Ház többsége a törvényjavaslatot úgy általánosságban, valamint részleteiben egy ülés alatt megszavazta. Nagyobb vita támadt azonban az új 54 milliós államkölcson tárgyalása alkalmával. Itt Tisza Kálmán a következő határozati javaslatot nyújtotta be: «Mondja ki jegyzőkönyvileg a ház, hogy miután a 67 óta fennálló kormányzat oly helyzetbe hozta az állampénztárt, hogy a megszavaztatni kívánt kölcson nélkül az állam által törvényekben elvállalt kötelezettségeknek megfelelni nem lenne képes, a kölcson iránt beadott törvény-

javaslatot általánosságban elfogadja, de előre is kijelenti, hogy a pénzügyi bizottság általános jelentése, illetőleg a költségvetés tárgyalásakor a pénzügyi helyzetet és a minisztérium eljárását birálat alá veszi». Tisza ezen határozati javaslata mellett többen szólaltak fel, különösen nagy beszédet tartott a mellett Ghyczy Kálmán. A többség meglehetősen passzive viselkedett. A törvényjavaslatot jóformán csak Kerkápoly pénzügyminiszter maga védelmezte. A többség ugyan nem fogadta el Tisza határozati javaslatát, de azért már látható volt, hogy az elkövetkezendő költségvetési vita sokkal behatóbb és sokkal jelentékenyebb lesz, mint az azelőttiek voltak.

Végre mint az 1872-ben megszavazott törvényjavaslatok utolsója, tárgyalásba került «a magyar sorhadi csoportokhoz és hadi tengerészethez 1873-ban kiállítandó ujoncz- és póttartaléki járulék megszavazásáról szóló» törvényjavaslat. E javaslat tárgyalásánál Várady Gábor azon módosító indítványt nyújtotta be, hogy a «magyar sorhadi csapatok» kifejezés helyett «magyar hadsereg» tétessék. Pulszky Ágost és Szlávy miniszterelnök felszólalása után a kormánypárt leszavazta, illetve nem fogadta el Váradynak ezen az ellenzék mindkét árnyalata által támogatott módosítványát. Deczember 19-ikén pedig a képviselőház a közelgő karácsonyi ünnepekre elnapolta magát és a legközelebbi ülését csak 1873 január 11-én tartotta meg.

A január 11-én újra összejött képviselőház tanácskozásai elég nyugodtan indultak meg. Mindjárt az első ülések egyikén Lónyay a zárszámadások megvizsgálására vonatkozólag egy terjedelmes indítványt adott be s azt beható, hosszú beszédben indokolta. Ezzel a fellépésével Lónyay valószínűleg azt akarta kifejezésre juttatni, hogy ő nem tekinthető elbukott, lejárt politikusnak, hanem mint sok évvel később hasonló helyzetében Bánffy Dezső magát kifejezte, a politikai közélet terén «tettekkel tényező» akar és fog maradni. Lónyay ezen indítványához Ghyczy Kálmán egy a határozati javaslatot kiegészítő

módosítványt nyújtott be, melyet Lónyay is elfogadott, a felszólaló kormánypártiak is elfogadtak, de mikor szavazásra került a sor, a kormánypárt csak a Lónyay határozati javaslatát fogadta el, Ghyczy módosítását pedig mellőzte. Ez a kormánypárt nagy többségének egyrészt az ellenzékkel való intrinsingens álláspontját jelezte, másrészt azt is bizonyította, hogy Lónyay irányában a legnagyobb előzékenységet akarják mutatni, nehogy a mellőzés ürügyül szolgáljon Lónyaynak a határozott ellenzéki álláspontra való helyezkedésre.

Ez azonban nem igen sikerült, mert pár nappal később Lónyay a Deák-párt értekezletén hosszú beszéd kíséretében egy habár igen enyhe, de mégis határozott támadást intézett a kormány ellen s a költségvetés összeállításának a módját és egész szerkezetét hiányosnak, hibásnak nyilvánította. Lónyay ezen felszólalása nagyon gyenge volt, lényegében alig állott egyébből, mint a rendes és rendkívüli kiadások másként való csoportosítására vonatkozó javaslatból s így nagyon könnyű volt annak a végeredmény szempontjából való czéltalan voltát kimutatni, de azért mégis Lónyay beszédjére ott az értekezleten Széll Kálmán, Deák Ferencz, Pulszky Ferencz, Zsedényi Ede tüzetesen válaszoltak s az egész felszólalást érdemileg ilyen sokszorosan megczáfolva, mellőzte az értekezlet. A kormánypárt azon tagjai, kik Lónyay iránt ellenszenvvel viseltettek, örültek az első fellépés ezen balsikerének. Azt hitték, hogy ezzel Lónyayt és híveit talán örökre is elhallgattatták s a mindig gyanu alatt állott «Lónyay-párt» tagjai egész hűségesen és minden utógondolat nélkül sorakoznak a kormánypárthoz. Nehány nappal később azonban híre terjedt annak, hogy Teleky Sándor lakásán több kormánypárti képviselő összejött, értekezletet tartott és egy határozati javaslatot fogadott el, melyet a költségvetési vita folyamán Lónyay Menyhért fog előterjeszteni. Ez a hír különösen azért okozott nagy feltűnést, mert ebből látható volt, hogy a «Lónyay-párt» nemcsak nem halt

meg, de nem is «aluszik». Az értekezlet részleteiről és magának az ott elfogadott határozati javaslatnak a tartalmáról közelebbi értesítések nem jöttek nyilvánosságra, de az esemény iránt való érdeklődést ez a titokzatosság még fokozta. És pedig az érdeklődés nemcsak a kormánypárt soraiban mutatkozott. Nagy hatást idézett elő az az esemény az ellenzéki pártoknál is. És pedig ámbár ez az akció lényegileg a kormány ellen volt irányítva, az ellenzék azért még sem fogadta azt rokonszenvesen. Az ellenzék soraiban még élt a Lónyay kormányrendszere iránt való erős ellenszenv; ettől a kormányrendszertől az ellenzék csak alig pár héttel előbb szabadult meg, a Szilágyi-kormánytól az ellenzék mindkét pártja legalább is kiméletesebb eljárást remélt, mint a minőt a Lónyay kormányrendszerétől tapasztalt. Azért Lónyay híveinek a mozgolódását egyáltalában sem nem pártolták, sem nem támogatták, sőt inkább annak sikerét és a Lónyay kormányrendszerének a visszatérését az ellenzéki pártokra nézve határozott hátránynak tekintették volna. Így azután az ellenzéki pártok bizonyos jóleső meglepéssel nézték ugyan azt, hogy Lónyay híveinek mozgolódása a kormánypártot gyengíti, de ahhoz a mozgolódáshoz nem közeledtek, azt nem támogatták s azzal magukat a legtávolabbról sem azonosították.

Január 18-án kezdődött meg a költségvetési vita, mely oly nagy arányokat öltött, hogy négy nappal később, január 22-én szólásra még 52 képviselő volt feljegyezve és pedig 23 kormánypárti és 29 ellenzéki. Január 25-én a Deák-párt értekezletén Sennyey Pál azon kijelentést tette, hogy jónak látná, ha a pénzügyminiszter a folytonos nagy deficit fedezésére vonatkozó terveit kifejtené és közlené a párttal, mert ilyen terv ismerete nélkül a költségvetést általánosságban sem lehet elfogadni. Ez a kívánság olyan indokolt volt, hogy Kerkápolyi pénzügyminiszter azonnal kijelentette, hogy annak eleget fog tenni. E nyilatkozat azonban még mindig nem nyugtatta meg teljesen a kormánypárt elégedet-

lenkedő tagjait. Lónyay erős kritikával élt. «Tudnunk kell, mit akarunk? És azt következetesen keresztül is kell vinnünk». Ez volt felszólalásának és erős bírálatának alap gondolata. Azonban e nagy vita is csak 12 napig tartott. Január 30-án az elnök a vitát berekeszti, a következő napon Helffy és Széll Kálmán megtartják záróbeszédeiket és a költségvetést a ház nagy többsége általánosságban elfogadja.

De az ezen szavazásnál kifejezésre jutott nagy többség daczára is mindinkább kitünt, hogy a kormánypártban nincs meg a hirdett egység. Frakciók még nem csoportosultak. De csaknem naponta újabb és újabb jelenségei merültek fel annak, hogy a kormánypárt tagjai között nagy számmal vannak olyanok, kik a dolgok menetével nincsenek megelégedve. Ezek némelyike a parlament függetlenségének a biztosításával óhajtott volna a helyzetet javítani. Akkor még nem volt incompatibilitási törvény s az 1872-iki választásnál feles számmal lettek képviselővé választva különböző rangú miniszteri hivatalnokok. Voltak miniszteri tanácsosok, osztálytanácsosok, sőt miniszteri titkárok is egyszersmind országgyűlési képviselők. Sokan voltak abban a véleményben, hogy az ilyen képviselők nem függetlenek s ezekre nézve az incompatibilitásnak törvény által való kimondását szükségesnek tartották. Ezen csoport illetően véleményének adott kifejezést Perényi Zsigmond, midőn a február 2-án tartott ülésben 14 kormánypárti képviselő által is aláírt indítványt adott be arra nézve, hogy a kormány nyújtson be incompatibilitási törvényjavaslatot. Az ellenzéki pártok az indítványt erősen támogatták, de kormánypárti körökben úgy a Házban, valamint a pártkörben oly erős volt az indítvány ellen feltámadt ellenzés, hogy Perényi pár nap múlva visszavonta indítványát.

A kormánypárt egy másik csoportja a kormánypártnak és balközép-pártnak az egyesülésétől remélte a helyzet javulását. Ezen törekvés élén Somsich Pál állott, a ki ezt az irányzatot nyíltan hirdette, minek folytán

Somsichnak minden cselekedetét figyelemmel kísérték, jóformán ellenőrizték. Így midőn egy alkalommal a lakására vendégeül hívta Szlávyt, Sennyeit, Tisza Kálmánt, Ghyczyt, Széll Kálmánt, ezt a «Reform» egy új minisztérium alakítására irányzott összejövetelnek tartotta és még azt is kitudta és kiírta, hogy azon ebédre meg voltak még híva Majláth György és Kerkápoly is, de ezek elutazásuk miatt nem vehettek részt az ebéden. Volt azután ebből sok mindenféle kombináció. A Deák-párt szabadelvű gondolkozású tagjai, mint Gorove, Pulszky Ferencz, Horváth Boldizsár szemrehányásokat tettek a balközépieknek, hogy az ó-konzervatívokkal, a «legcsöknyösebb pecsovicsokkal» akarnak egyesülni. Pedig nem volt nehéz megállapítani azon ott együtt volt férfiak különböző politikai irányzatából, hogy azokból egy kormányt alakítani s azon kormány támogatására többséget szerezni akkor teljes lehetetlen volt volna.

Az elégedetlenek némelyike a kormánypárt kebelében akarta a helyzet javulását előmozdítani. Ilyen irányzattal bírt a Deák-pártnak február 11-én tartott nevezetes értekezlete. Ez értekezleten hosszan vitáztak a felett, hogy a pártnak általános politikai elvi programja is van-e szüksége? Prileszky, Hoffmann Pál, sőt még Pulszky Ferencz is azt vitatták, hogy igenis van szükség ilyen programra és Hoffmann Pál e tárgyban egy 25 tagú bizottság kiküldését indítványozta, de a pártértekezlet többsége napirendre tért az indítvány felett s arra az álláspontra helyezkedett, hogy a pártnak elég munkát ad az ország kormányzásának a vezetése és a 67-iki kiegyezés védelmezése, nem kell ezt még újabb, úgynevezett elvi programpontok felvételével komplikálni.

A «Reform» lap naponta olyan közleményeket hozott, a mely közlemények a kormány álláspontjának majd az egyik, majd a másik részletével ellentétben állt. Mindig erősen hangsúlyozta e lap azt, hogy ő a Deák-párt híve, de azért a kormánynyal való ellentétes irányzata és a Lónyay Menyhért személyéhez való ragaszkodása majd az egyik,

majd a másik közleményéből kitűnt. Azért aztán a közvélemény egy még a nyilvánosságra ki nem lépett, de a Deák-párt kebelében lappangó Lónyay-párt létezésére következtetett és a «Reform»-ot a Lónyay lapjának, vagy a Lónyay-párt organumának tekintette. Ide vonatkozólag csakhamar tisztázódott a helyzet. A közlekedési miniszter költségvetése került napirendre s ezen alkalommal a lapokban megjelent Andrassy Manónak egy cikke, melyben a gömöri vasutak és a vasipar előmozdítását sürgetve, egyszersmind erősen bírálja és helyteleníti az eddig folytatott vasuti politikát. Lónyay ebben az ő előbb pénzügyminiszteri, majd miniszterelnöki politikájának bírálatát látva, nyílt levélben válaszolt Andrassy Manónak, melyben miniszteri működéseit igazolva egyszersmind az ifjúkoruktól-óta Andrassyval együtt kifejtett közgazdasági működésükre is hivatkozik. Ezt a nyílt levelet a «Reform»-hoz egy rövid levél kíséretében küldötte meg, melyben azt mondja, hogy a «Reform» ugyan nem az ő lapja, de helyesli irányát s ha valamit írni akar, azt e lapban fogja közleni; azért küldi oda az Andrassy Manóhoz intézett nyílt levelét is. Ezzel a néhány sorral a közvélemény előtt egészen tisztázva lett a Lónyay Menyhért és a «Reform» lap között fennforgó viszony s mindenki tudta, hogy az ezen lapban megjelenő politikai irányzatú cikkek és közlemények egészen megfelelnek a Lónyay Menyhért és követői véleményének.

Érdekes és a helyzet megvilágítására szolgál Andrassy Manónak a Lónyay Nyílt levelére adott válasza, melynek utolsó pontja így hangzik: «A közvélemény előtt a világ legnagyobb férfainak is meg kell hajolniok. Bár méltán vagy méltatlanul ítéletel meg mostani helyzettedben; alapos vagy alaptalan legyen a feltevés, annyi bizonyos, hogy hitelünk megromlását a külföld és belföld egyaránt kormány-működésednek tulajdonítja. Ifjúságunkra, a közpályán együtt töltött időkre úgy hiszem akkor gondolok a legmelegebben, ha őszintén kimondom véleményemet eme barátságos tanácsban, hogy azon

speciális állás, melyet az országgyűlésen elfoglalsz, az országra káros; parlamenti életünkben többé hasznos helyed nincs; menjünk tehát, legyünk gazdák! Jó gazdákra az országnak úgy is nagy szüksége van». Erre Lónyay Menyhért röviden csak ezt válaszolta: «Andrassy nem a vasiparról szól, hanem a politika terére lép s jó tanácsokkal szolgál. Minthogy a közönségre nézve nagyon mellékes dolog, hogy Andrassy Manó miként vélekedik a politikáról és politikai szereplőkről s minthogy én személyes irányú vitába elegendni nem kívánok, Andrassy Manóval a lapokban erről vitázni nem fogok.» Andrassy válaszában ezek a zárószavai élénken világították meg Lónyaynak a Deákpártban való helyzetét. Különös súlyt tulajdonítottak annak, hogy Lónyayhoz ezen a hangon beszél Andrassy Manó, az akkor már mindenható külügyminiszter Andrassy Gyulának a testvére. És ez nem csak annyit jelentett, hogy Lónyaynak a Deákpártban elfoglalt álláspontja kellemetlen a kormányra nézve, de abból a finom kitéssékelésből, melylyel Andrassy Lónyayt a pártéletből és a politikai működésből való visszavonulásra s a gazdálkodás terére invitálta, mindenki, de különösen az ellenzéki pártok tagjai nyilvánvalónak tartották, hogy Lónyaynak vannak a Deákpártban párthívei, a kik míg Lónyay a parlamentben van, első sorban őt támogatják s így a kormánypárt egységét veszélyeztetik, míg ha Lónyay kilépne a parlamentből és birtokaira menne gazdálkodni, azok a most elégedetlenkedők is jó, csendes kormánypártiak lennének.

Ezeken a személyi tekintetekon kívül csakhamar arra is nyílt alkalom, hogy a kormánypárt kebelében fennforgó elvi ellentétek is kitűnjenek. A közoktatásügyi tárca költségvetésének tárgyalásánál Irányi Dániel a következő határozati javaslatot adta be: «A kormány oda utasíttatik, hogy a vallás szabad gyakorlata és a polgári házasság iránt minél előbb terjeszsen be törvényjavaslatot.» A képviselőház ezt az indítványt 61 szavazattal 39 szavazat ellen elfogadta. Az indít-

vány mellett szavazók között feles számmal voltak kormánypártiak is, míg az indítvány ellen csak kormánypártiak szavaztak. Ebből látható volt, hogy a kormánypártban sokan vannak olyanok, kik a szabadelvű irányzatok tekintetében az ellenzék tagjaival egyformán gondolkoznak. Azután csakhamar megszólalt a másik irányzat is. A honvédelmi miniszterium költségvetésénél Ürményi Miksa nagy beszédet mondott, melyben az ország nehéz pénzügyi viszonyaira és a takarékoság szükségességére hivatkozva, azt fejtegette, hogy szerencsétlen dolog Magyarországnak a között a nehéz pénzügyi viszonyok között hozzájárulni a quota arányában a közös hadsereg nagy költségeihez és azon kívül még egy külön hadsereget, a honvédséget egészen a saját erejéből szervezni s így tulajdonképpen két hadsereget tartani fen. Az ő véleménye szerint elég lenne, ha a honvédség csak legfeljebb 100,000 létszámig fejlesztetnék. Ez is eléggé súlyos tehet volna az ország nehéz pénzügyi viszonyai között, de ha már a nemzeti aspirációk és az államiság kifejezése céljából a külön hadsereg fentartását szükségesnek tartjuk, mérsékeljük azt a lehető minimális méretekig. A honvédség akkor volt a fejlődés stádiumában, úgy az ellenzék minden tagja, valamint a Deákpárt legnagyobb része készséggel szavazta meg a honvédség teljes kiképzésére szükséges összegeket. Az aulikus konzervatívok azonban jó szolgálatot véltek tenni az által, ha a honvédség szervezése ellen legalább egy tüntető kirohanást rendeznek. Tisza Kálmán felelt Ürményi beszédjére és azt úgy színezte ki, hogy maga a konzervatív töredék vezére, Sennyey Pál kelt Ürményi védelmére s iparkodott azt a felszólalást minden politikai tendenciából kivetkeztetni, annak egyetlen okául az ország nehéz pénzügyi viszonyai között nagyon indokolt takarékoság elvét állította.

Ezekben a napokban váratlanul az a meglepő hír is elterjedt, hogy Tóth Vilmos belügyminiszter lemond. Ez valóban nagyon meglepett mindenkit. A csak kilencz hónap előtt

lezajlott általános választások minden erőszakosságának fő intézője Tóth Vilmos volt. Pozícióját mindenki oly erősnek tartotta, hogy senki sem gondolt arra, hogy ő a kabinetből kilépjen. Jöttek azután ellenőrizhetetlen hírek, melyek szerint a belügyminiszter Szlávy miniszterelnökkel jött meghasonlásba és ez a lemondás oka. Annyi bizonyos, hogy az ellenzék egyáltalában nem sajnálta Tóth Vilmos bukását. Végre is a lezajlott általános választásoknál elkövetett minden részrehajlást, minden a kormánypárt érdekében történt erőszakosságot Lónyay miniszterelnök és Tóth Vilmos belügyminiszter intéztek, vagy legalább hallgatag eltűréssel tettek lehetővé. Lónyay már nem volt miniszterelnök, Tóth Vilmos távozása csak fokozta az ellenzéki pártoknak ezen események folytán való teljes megnyugvását. Igaz ugyan, hogy az utóbbi időben az ellenzék nem viseltetett olyan nagy ellenszenvvel Tóth Vilmos iránt, mint az országgyűlés elején és pedig leginkább azért, mert a Lónyay megbuktatásában Tóth Vilmosnak nevezetes része volt. A Tóth Vilmos helyére kinevezett Szapáry Gyula új belügyminisztert az ellenzéki pártok eléggé rokonszenvesen fogadták. Így álltak a parlamenti viszonyok az 1873-ik évi költségvetési vita befejeztével. Maga a költségvetési vita igen tárgyilagos és aránylag igen rövid volt. Az egész vitának csak a konzervatív-irányzat első szárnypróbálgatásai adtak némi érdekességet. Akkor azonban a szabadelvű irányzat oly általánosan uralta a helyzetet, hogy a konzervatív irányzat jelentkezése senkit sem döbbsentett meg. Azt a kormánypárt nagy többsége és az egész ellenzék csak úgy tekintette, mint a régmúlt időkből visszahangzó, de érvényesülni nem tudó törekvés jelzését. Találkoztak a kormánypárt tagjai között feles számmal olyanok, a kik a régi aulikus konzervatív-pártnak a régi időkben aktív tagjai, sőt vezetői voltak, de azok is mélyen elrejtették ezt az irányzatukat és a helyzettel, a politikai irányzattal való elégedetlenségüket legfeljebb csak a kormány működésének erősebb bíráltságával

fejezték ki, vagy engedték sejteni. Végre is Deák Ferencz akkor még munkaerejének teljes birtokában volt. Betegeskedett ugyan már akkor is, de a parlament működésében állandóan résztvett. Az ő intransigens liberális felfogása nem engedte meg az 1848 előtti úgy nevezett aulikus konzervatív irányzatnak még a leghalványabb érvényesülését sem. Mikor Sennyey egy nagyobb beszédjében csak úgy, a takarékoság mellett felhozott argumentum gyanánt azt mondotta, hogy «ha a takarékoság jelszavát a konzervatív zászlóra írja, annak is tud e jelszóval többséget szerezni az ország nehéz, adóságokkal küzdő pénzügyi viszonyai között», — itt csak megemlítette Sennyey a konzervatív zászlót és a Deákpárt egyik legkiválóbb szónoka, a volt igazságügyminiszter, egy hosszú, gyönyörű beszédben válaszolt Sennyeynek és szemére hányva az elmúlt idők konzervatív politikájának és az ezen politikai irányzaton alapuló kormányának bűneit, kimutatta, hogy a civilizáció és az általános világnézetek mellett Magyarország csak mint szabadelvű és a liberális alapelvek szernit kormányozott alkotmányos ország állhat fen. Horváth Boldizsár ezen szép beszédjét az ellenzék mind két árnyalata azt lehet mondani, pontról-pontra helyeselte; magában a kormánypártban pedig oly általános hatást tett, hogy midőn a beszéd befejeztével a szónokot a képviselők pártkülömbőség nélkül üdvözölték, a múlt idők egyik megcsontosodott konzervatívje, Zsedényi Ede azon malicziózus megjegyzéssel fogott kezét Horváth Boldizsárral: «Nagyon szép volt Bódi! De azért az általad készített perrendtartás nagyon rossz».

Az ellenzék mindkét árnyalata is egészen nyugodtan tárgyalta le a költségvetést. Az ellenzék tagjainak minden felszólalása tárgyilagos volt. Úgy látszott, hogy az ellenzék meg volt elégedve azzal a sikerrel, hogy Lónyay Menyhért és Tóth Vilmos a legközelebbi általános választások két korifeusa ki léptek a miniszteriumból. Ezt egyelőre elég sikernek tartották s úgy az ellenzéki lapok,

valamint az ellenzéki képviselők az új kormányval szemben igen kiméletesen viselkedtek. Szlávy József sima modorával, előzenységével sok rokonszenvet ébresztett maga iránt már miniszter korában is. Ezt a finom modort mint miniszterelnök is megtartotta. Azért kezdetben úgy látszott, hogy a Szlávy-kormány hosszabb életű lesz. Az ellenzéki pártok mindenikét közjogi éles ellentétek választották el a Deákpárttól. A balközép az úgynevezett «bihari pontok» elvi alapján állt, melyeknek a végén ott volt ugyan az a meglehetősen ruganyos kautela, hogy «a párt programjának a megvalósulására megválasztja az időt és az alkalmat», de végre is a bihari pontok nyílt ellentétben állottak a Deák Ferencz által alkotott és a nagy többséggel bíró Deákpárt által védelt 1867-iki kiegyezési törvény legsarkalatosabb pontjaival. Akkor még ennek az ellentétnek a kiegyenlítése lehetetlennek látszott azért, mert a balközép tagjai a közjogi ellenzéki állásponttól való eltéréstől még hallani sem akartak, a Deákpártnak a balközépi programhoz való közeledése pedig in thesi ki volt zárva. Az ellenzék másik árnyalata, a függetlenségi párt meg egyenesen az 1848-iki törvények teljes restituálása és az ország teljes függetlensége, minden «közösügy» megszüntetése alapján állott. Ez már a 67-iki kiegyezési törvénynek absolut eltörlését jelentette volna s nagyon természetes, hogy ennek a politikai irányzatnak az érvényesülésére még gondolni is absolut képtelenség volt. És így a pártok egyesülése, különösen a Deákpárt igen előkelő tagjai által sokat emlegetett az a fuzió, hogy a parlament két nagy pártja: a Deákpárt és a balközép egyesüljön, azon idők szerint teljes lehetetlen volt. Azon kívül az ellenzék örült a már elkövetkezett változásnak is. Nehogy visszatérjen a Lónyay-kormány, vagy esetleg egy még annál is erőszakosabb rendszer, a Szlávy-kormányval szemben a lehető legkiméletebb, egészen objektív álláspontra helyezkedett.

Nem volt titok, mindenki tudta, hogy a Deákpárt nem egységes, hogy abban a nagy

pártban többféle elvi és személyi differenciák különböző frakciókat tartanak fenn. Azon frakciók egyes tagjai magán-beszélgetések során nyíltan kifejezik elégedetlenkedésüket majd a rendszerrel, majd az egyes kormányférfiak egyes rendelkezéseivel szemben. Tehát volt a kormánypártban sok elégedetlenkedő, de azok mindenike, a hogy mondani szokás, csak úgy «suba alatt» elégedetlenkedett. Ha szavazásra került a sor, akkor mindenik hűségesen támogatta szavazatával a kormányt. Még legőszintébb volt az ellenzékhez való közeledése a Lónyay személyes pártjához tartozó egyes képviselőknek. Ezeknek fő céljuk az volt, hogy Lónyay Menyhértet, a hogy ők mondták «rehabilitálják», vagyis ismét miniszteri tárczához juttassák. Az iránt tisztában voltak, hogy ezt a céljukat a Deákpárt által és a Deákpártban nem érhetik el s azért a balközépi képviselőkkel iparkodtak bizalmas lábon maradni. Ilyen bizalmas beszélgetésben azután úgy leszólták a Deákpártot, annak egyes tagjait és frakcióit, valamint a kormányt és annak egyes intézkedéseit, hogy az ellenzéki képviselőnek csupa gyönyörűség volt azt a körmondfont leszólást hallgatni; mikor azután szavazásra került a sor, ezeknek a leszólóknak a legnagyobb része rendszerint szavazott a kormány mellett.

A Lónyay-frakció és a balközéppárt között való közeledést még nehezebbé tette a Lónyaypárt lapjának a «Reform»-nak a magartatása. Ez a lap, illetve azok a jó urak, a kik ezt a lapot csinálták, nem tudták felejtetni azt, hogy Lónyay bukásának egyik legfőbb tényezője a balközéppárt volt. Gyűlölték Tisza Kálmánt, Ghyczy Kálmánt, az egész balközéppártot, de mindez a gyűlölség semmi sem volt ahhoz, a mily gyűlölséggel Csernátony iránt viseltettek. Ezeket az érzelmeiket nemcsak nem titkolták, de a naponta megjelenő lapjuknak alig volt olyan száma, melyben annak a lap egyik vagy másik részében kifejezést nem adtak. Csernátonynak is volt lapja az «Ellenőr». Naponta megjelenő nem nagy terjedelmű, de eleven lap, melynek kiváló érdekeltséget Csernátony

speciális zsurnalistai tehetsége adott. Természetes, hogy Csernátony nem maradt adós a «Reform» közleményeinek. Így azután ez a zsurnalistikai viszony is állandóan távol tartotta egymástól a Lónyayt pártoló frakciót a balközép-párttól.

Meglehet, hogy ez egy nagy politikai tévedés volt. Nagyon valószínű, hogy ha Lónyay közvetlenül a bukása után, vagy az ezt követő rövid idő alatt felhagy a Deákpárt kebelében folytatott és Andrássy Manó által méltán megrótt factiosus szereplésével s híveivel együtt kilép a Deákpártból és egy külön ellenzéki pártot alkot, ez a lépése már akkor nagy változást idézett volna elő a parlament pártviszonyaiban. Ha Lónyay és pártja ellenzékét képezett volna ez az ellenzéki párt és a balközéppárt csakhamar megértette volna egymást és megtalálták volna nemcsak az érintkezési pontokat, de az egyesülés módját is. Ahogy néhány évvel később a Sennyey-konzervatív-pártja és a szabadelvű pártból kilépett külön ellenzéki párt «egyesült ellenzék» név alatt egy ellenzéki párttá alakulhatott, úgy meg volt volna a lehetősége a Lónyaypárt és a balközéppárt között való egyesülésnek is. A politikai életben a személyes ellenszenvek gyakran nagyon rövid idő alatt megszűnnek. A közös cél, az együttműködés csakhamar elveszi annak életét. Lónyay csakhamar megbocsájtotta volna Csernátonynak a Battagliarini-féle interpellációt és Csernátony is valószínűleg előbb felfedezte volna a «lukas mogyorót.» És ha ez így történt volna, Lónyay Menyhértnek politikai iskolázottsága és elvitathatatlan fényes tehetségei az országnak nagy szolgálatokat tehettek volna. Nem sok idővel később megvolt erre a hajlandóság úgy Lónyayban, valamint az akkor már kialakult pártjában. De akkor már késő volt.

A Szilávy-kormány működése.

A költségvetési vita folyama alatt Kerkápoly pénzügyminiszter egy igen nagyfontosságú ügyet készített elő. Az önálló magyar bank felállítása már akkor is pártkülönbség

nélkül vágya, óhajtása, törekvése volt az ország egész közvéleményének. De a felállítás keresztülvitelét Bécsben állandóan akadályozták. Elvileg elismerték akkor is Magyarországnak azt a jogát, hogy állíthat fel önálló magyar nemzeti bankot, de minden a kivitelre irányított lépésnél Bécsben a leghatározottabb ellenzés keletkezett. Előrelátható volt, hogy ez az ellenzés fenn fog állani akkor is, midőn 1877-ben lejár az osztrák nemzeti bankkal kötött egyezés. Kerkápoly ezen eshetőség bekövetkeztére kívánta a magyar állam helyzetét előkészíteni. Kétségtelen volt, hogy ha a magyar állam tétlenül várja be a bank-egyezség lejárási idejét, akkor az önálló magyar nemzeti bank felállíthatása ismét lehetetlenné válik, mert az ország kereskedelmének és forgalmának összes pénzügyi és hitelviszonyai az osztrák nemzeti bankban voltak központosítva s ilyen viszonyt egyik napról a másikra csak egyszerűen megszakítani nem lehet, mivel az egy beíthatatlan következményekkel járó és azt lehet mondani: az ország minden viszonyára, sőt talán minden lakosára kiterjedő pénzügyi kalamitást idézne elő. Ennek elkerülése céljából hazai és bécsi pénzcsoportokkal megegyezett arra nézve, hogy a magyar állam támogatásával és hozzájárulásával, nagy alaptőkével «Magyar Eskomptbank» név alatt egy olyan erős bankot létesítenek, mely a kérdés megoldása után az alakítandó magyar nemzeti banknak alapjául szolgáljon; mindenesetre pedig elég erős legyen arra, hogy az idevonatkozó tárgyalások folyama alatt az országot pénzügyi rázkódtatások ellen megvédelmezni képes legyen.

Ez a terv és az idevonatkozó megállapodások híre márczius első felében szivárgott ki és azt a parlament összes pártjai osztatlan helyesléssel fogadták. Az ellenzék nemcsak helyeselte a tervet, de féltő gonddal örködött annak sikere felett is; és pedig annyira, hogy midőn olyan hírek jöttek forgalomba, melyek szerint a bécsi kormány ezen bank megalakítását meg akarja akadályozni, e tárgyban és a kérdés ezen részére vonatkozólag maga

Tisza Kálmán a képviselőház márczius 24-iki ülésében interpellációt intézett a pénzügyminiszterhez és azt kérdezte, hogy mennyiben igaz azon hír, hogy az egyik bécsi bank De Pretis osztrák pénzügyminiszter nyomása folytán visszavonta az eskomptbank alapítására kötelezett hozzájárulását; sőt az osztrák pénzügyminiszter azzal fenyegetődik, hogy a magyar eskomptbank megalapítása esetén annak részvényeit a bécsi börzéről kitiltja. Erre az interpellációra Kerkápoly pénzügyminiszter két nap múlva, márczius 26-án azt felelte: «Igaz, hogy a bécsi Bankverein a magyar eskomptbank felállításához való hozzájárulástól vissza akart lépni, de a felmerült aggályok el lettek oszlatva». Ennek bizonyosságául Kerkápoly pénzügyminiszter azonnal be is terjesztette a bank felállítására vonatkozó törvényjavaslatot. Természetes, hogy a képviselőház minden pártja örömmel vette tudomásul úgy a miniszter válaszát, valamint a törvényjavaslat beterjesztését.

A kérdéses törvényjavaslatnak parlamenti tárgyalásánál igen érdekes mozzanat merült fel. Május 13-án kezdődött a tárgyalás. Az előadó Széll Kálmán kifejezte az intézmény felállításának üdvös célját és hitelviszonyaink szempontjából felette szükséges voltát s ezek alapján ajánlotta a javaslat elfogadását. Utána az első szónok, Móricz Pál, a balközéppárt tagja kijelentette, hogy általánosságban a balközéppárt is elfogadja a javaslatot. Eddig minden jól ment. Másnap azonban a részletes tárgyalásnál Madarász József azt az indítványt tette, hogy a felállítandó eskomptbanknak elnöke, igazgatója, igazgatósági tagja és semminemű alkalmazottja országgyűlési képviselő nem lehet. Ez az indítvány nagy zavart idézett elő. Pulszky Ágost szólott először az indítvány ellen, azután Kerkápoly pénzügyminiszter szólalt fel és Madarász indítványára azt mondotta, hogy nem jó ez ügyben megkötni a ház kezét. Az incompatibilitás kérdését a választási törvényben kell megoldani. Utána Horváth Gyula, Csernátony Lajos és Mátyus Arisztid, mindannyian a balközéppárt tagjai szólaltak fel és mindnyájan pártolták

Madarász indítványát. A kormánypártból Madarász indítványa ellen más nem szólalt fel. És pedig részben azért, mert sok kormánypárti képviselő egyetértett Madarász indítványával, részben pedig azért, mert a kik nem értettek egyet az indítvánnyal, a miniszter ellenző nyilatkozata után biztosra vették, hogy a nagy többség a miniszterrel fog szavazni és elutasítja Madarász indítványát.

Ámde Mátyus Arisztid felszólalása után felállt Deák Ferencz és beszédjét így kezdte: «Ez a kérdés rendkívülileg fontos. Azért is fontos, mert első lépés lesz egy talán idővel általánossá válható független és kimondom igazán, józanabb politikára». Az ellenzék soraiban általános helyeslés zúgott fel ezen szavakra, a kormánypárton is sokan helyeselték és Deák Ferencz beszédje után a képviselőház egyhangúlag elfogadta Madarász József indítványát. Meglehet, hogy sokan voltak nemcsak a kormánypárt tagjai között, de valószínűleg az ellenzéki képviselők között is olyanok, a kik ezt az indítványt csak kénytelen-kelletlen fogadták el. Nem csuda. Ez az idő a gründolások korszaka volt. Csaknem minden héten újabb és újabb vállalkozásoknak a híre terjedt el s csaknem mindenik vállalatnál ott volt az az egynehány képviselő, a kik általában ismeretesek voltak arról, hogy szívesen vesznek részt a különféle gründolásokban s utaznak vagy az alapítási haszon osztalékára vagy az igazgatósági praesenzmárkákra. Ilyen «közgazdasági tevékenykedő» akkor is volt mindenik pártban. Egy olyan nagy intézetnél, mint a minőnek a magyar eskomtbank tervezve volt, az igazgatóság tagjává lenni sokan kívánczhattak és bizony nagyon valószínű, hogy erre közvetve vagy közvetlenül több képviselő jelentkezett. Természetes, hogy ezeknek nem tetszett Madarász indítványa, de azért Deák felszólalása után ezek is elfogadták az indítványt. Az is bizonyos azonban, hogy ha Deák fel nem szólal és ha felszólalása nem volt volna olyan határozottan éles és ha nem hangsúlyozta volna azt a bizonyos «józanabb politikát», akkor a szakminiszter indokolását

fogadta volna el a ház nagy többsége s azon a czímen, hogy »az incompatibilitás kérdését a választási törvényben kell megoldani«, leszavazták volna Madarász indítványát. Így azonban az egész inczidenst csak két ember fájlalta érzékenyen. Az egyik Szlávay miniszterelnök volt, a kinek igen rosszul esett, hogy Deák Ferencz csak ezt tartotta első lépésnek az idővel általánossá válható józanabb politikára; e szavakban a kormány működésének határozott elítélését látta. A másik ember, a ki a dolog illetén alakulását fájlalta: Tóth Vilmos volt, mert ő biztosra vette, hogy a nagy banknak ő lesz az elnök-igazgatója s a Madarász indítványának az elfogadása után neki választani kellett volna a képviselői állás vagy a bankigazgatóság között. Amaz az ő eleméből, a parlamenti életből zárta volna őt ki, emez pedig nagy jövedelemmel biztatott. Mindenesetre nehéz volt volna a választás.

A legközelebbi idők váratlan eseményei azonban nagy fordulatot adtak a dolognak. Az eskomtbankra vonatkozó törvényt megszavazta a magyar parlament, de kitört a híres bécsi börzekerach, mely megrendített minden pénzügyi vállalkozást. Még a szilárd alapokon álló részvénytársaságok pénzügyi viszonyai is meginogtak, a gyenge vállalatok pedig egymás után halomra dőltek. Bécsben is, Budapesten is naponkint olyan fizetésképtelenségek, vagyoni bukások, bankok, pénzügyintézetek felszámolása jutott köztudomásra, a miket néhány nap előtt még sejteni sem lehetett. Ez az idő nem volt alkalmas egy új nagy bank alapítására. A magyar eskomtbank nem jött létre, de megmaradt Deák Ferencz intő bölcs szava, mely a «józanabb politikára» való áttérést sürgette.

Hét nappal később, május 20-án egy újabb inczidens merült fel. A «Reform» hozott egy hírt, mely szerint bizonyos Kohner Márk budapesti lakos részére Ausztriából egy 9799 franc 8 centimes váltó érkezett a külügyminiszterium útján a magyar igazságügy-miniszterhez. Erre a váltóra még 1871-ben Bittó István igazságügyi minisztersége idejében birói foglalatást vezetett Kohnernek egy hite-

lezője és azt a váltót az igazságügyi miniszteriumnál biróilag lefoglalta. A váltó megérkezett, de a miniszteriumban megfejtettek a birói foglalásról és Kohnernek való kézbesítés végett leküldötték a váltót Budapest főváros polgármesteréhez. Itt a váltót kiadták Kohnernek, a ki azt értékesítette és midőn az arra birói foglalást vezetett hitelező a váltó átvétele végett jelentkezett, már sem a váltót, sem annak értékét nem kaphatta meg. A lapok részletesen tárgyalták az ügyet és erősen kiszínezték Kohner hitelezőjének az igazságügyi miniszterium elnézése folytán bekövetkezett károsodását. Ez az eset Horánszky Nándornak sértette a jogérzékét és a nélkül, hogy azt a szokás szerint előzetesen bejelentette volna a balközéppárt értekezletén, e tárgyban május 20-án interpellációt intézett az igazságügyi miniszterhez. Pauler Tivadar igazságügyi miniszter azonnal felele az interpellációra és a felelősséget a miniszteriumától elhárítva, azt vitatta, hogy miután a dolog csak elnézésből történt, az azt elkövető miniszteri főhivatalnok ellen fegyelmi eljárásnak annyival inkább nincs helye, mert Kohner ellen a biróilag lefoglalt váltó átvétele miatt a bűnügyi eljárás már meg is indított. A szokásos válasz és miniszteri viszonzás után az elnök feltette a kérdést, hogy tudomásul veszi-e a ház a miniszter válaszát. Hangzott az egyik oldalról az «igen», a baloldaltól a «nem». Erre az elnök felhívta azokat, a kik a miniszter válaszát tudomásul veszik, hogy álljanak fel. A kormánypárti padokban sokan felállottak, de Deák Ferencz nem állt fel, mire némelyek a már felállottak közül is kezdtek visszahúzódni. Az ellenzék erre hangosan kiabált, hogy «kisebbség», «kisebbség», mire az elnök megtette az ellenpróbát és kérte, hogy álljanak fel azok, a kik nem veszik tudomásul a miniszter válaszát. Erre elsőnek Deák Ferencz állt fel, továbbá felállt az egész ellenzék, valamint az egész kormánypárt, természetesen azok is, a kik előbb már tudomásul vették volna a miniszteri választ. Így a képviselőház azt lehet mondani egyhangúlag nem vette tudomásul Pauler igazságügyi

miniszter válaszát. Nagy kavarodás történt erre a magyar parlamentben még példátlan esetre. Mi történjék tehát? Végre a Ház Tisza Kálmán indítványára abban állapotott meg, hogy a kérdést tárgyalni fogja és a tárgyalást a május 24-iki ülés napirendjére tűzi ki.

Csemegi Károly, akkor volt igazságügy-miniszteri államtitkár a későbbi időkben is sokszor és mindig nagy keserőséggel emlegette ezt az esetet. A dolog úgy történt, hogy az egyik Ausztráliából megérkezett váltó a miniszterium egyik osztálytanácsosának lett kiosztva az ügy feldolgozása céljából. Az osztálytanácsos nem volt tekintettel a történt birói foglalásra, hanem bízva abban, hogy azt majd az eljáró városi hatóság észreveszi, olyan elintézési tervet készített, mely szerint a váltó további eljárás végett leküldetik Budapest fővároshoz. Ezt az elintézési tervet kiadmányozás végett bevitte Csemegi államtitkárhoz. Csemegi akkor volt elfoglalva az új birói szervezet berendezésével, ezer és ezer akta, mindmegannyi kinevezést kérő folyamodvány feküdt előtte. E nagy elfoglaltsága közepett az aktát meg sem nézte, hanem bízva az osztálytanácsos elintézésének helyes voltában, kiadmányozta az aktát és aláírta a rendeletet. Mikor azután Horánszky interpellációjára a baj bekövetkezett és az interpellálás napján a délutáni órákban tartott Deák-párti értekezleten Deák Ferencz kimondotta, hogy annak kell a károsultak kárát megtéríteni, a ki a tévedést elkövette, Csemegi érezte, hogy ez a dolog az ő anyagi veszteségével fog járni; mindazonáltal szeretett volna legalább osztozni a kárban azzal az osztálytanácsossal, a kinek a munkájában ő megbízott s a kinek felületes munkája idézte elő a bajt. Ámde az osztálytanácsos egy akkor igen befolyásos kormánypárti képviselőnek a mostoha fia volt és a mostoha apa védelmére kelt az osztálytanácsosnak s megmagyarázta Csemeginek, hogy a ki valamely aktát kiadmányoz és aláír, az viselje annak a következményeit. Így a dúsgazdag osztálytanácsos nem fizetett, az egész kárt

Csemegi fedezte, a ki később is sokszor elpanaszolta, hogy az 5000 forintnál többre rugó összeget hamarosan csak úgy tudta összecsinálni, hogy a felesége ékszereit is elzálogosította.

Mikor azután az ügy tárgyalásának a napja, május 24-ike elkövetkezett, az igazságügyi miniszter egyszerűen bejelentette, hogy az ügy el van intézve. Az a magasabb állású államhivatalnok, ki elnézésből a tévedést előidézte, a károsult félt a szenvedett kára egész összegéig kielégítette. Horánszky és az ellenzéki felszólalók a vonatkozó iratok előterjesztését kívánták, de a képviselőház tudomásul vette a miniszter bejelentését és a kérdés felett napirendre tért.

Rövid hét napi időközben tehát kétszer fordult elő olyan eset, hogy a kormánypárt vezére a szakminiszterek ellenkező nyilatkozatai daczára is, az ellenzék álláspontját fogadta el. Deák Ferencnek e bölcsesége és abszolút igazságossága nagyot változtatott az ellenzék, különösen a balközéppárt hangulatán. Az ellentétek éle kezdett tompulni és a napirendre kerülő törvényjavaslatokat az ellenzék a legnagyobb objektivitással tárgyalta le. Másnap, május 21-én Kerkápolyi pénzügyminiszter beterjesztette az 1874. évi költségelőirányzatot. Megdöbbenette ugyan a képviselőházat a majd 32 millióban előirányzott deficit nagysága. De azért ezen költségvetési vita is nemcsak a legsímábban folyt le, de a vita befejezésével a magyar liberális törekvéseknek egy — azt lehet mondani — történelmi momentuma, egy messze időkre kiható nevezetes mozzanata merült fel. A Deák Ferencz június 27-iki nagy beszédje.

A költségvetés tárgyalását június 19-én kezdte a Ház és hét ülés alatt be is fejezte a tárgyalást. Símán ment minden, semmi nevezetesebb mozzanat nem merült fel. Végösszegében a költségelőirányzat a Ház által elfogadott tételek szerint 32.705,920 forint hiányt mutatott. A deficitnek ezen óriási nagysága arra birta a képviselőházat, hogy csak a kiadási tételeket állapította meg s az eddig elkészített előirányzatot azzal adta ki

a pénzügyi bizottságnak, hogy a fedezetre nézve az őszi ülészekben tegyen javaslatot. Akkor még csak június vége volt, az egész pénzpiacz benne úszott a bécsi nagy krachban. Kétségtelen volt, mindenki tudta, hogy az óriási deficitet csak államkölcson felvételével lehet fedezni. Az az idő, az általános pénzkalamitásoknak az a korszaka nem volt alkalmas arra, hogy az ország ily általános pénzügyi zavarok között vegyen fel oly nagy összegű államkölcson. Köztudomású volt, hogy az országgyűlés november elejéig királyi kézirattal el lesz napolva, remélték, hogy az addig eltelő négy hónap alatt javulni fognak az általános pénzügyi viszonyok s a kormány az általános javulást felhasználva, talán képes lesz egy az országra nézve előnyös vagy legalább a fennforgó viszonyok között lehetőleg előnyös államkölcsonst stipulálni. Idő volt rá, mert a költségvetés érvénye úgyis csak a következő 1874-ik évi január 1-én következik be. Addig alkalmazták az országra a minden halasztás jó mentségét, a régi jó latin közmondást: «habet tempus, habet vitam». Iparokodtunk a magyar közmondás szerint «remélni a legjobbat».

Már említettem, hogy a költségvetési vita végén, június hó 27-én tartotta Deák Ferencz azt a híres nagy beszédjét, melyre nem lehet csak az egyszerű, vagy akár a legkiválóbb országgyűlési beszédek szokásos méreteit alkalmazni. Az egy hosszú, fényes politikai életnek dicsőséges hatyúdala, egy nagy államférfiú politikai végrendelete volt. Mint az gyakran történni szokott, egy aránylag kis kérdés kapcsán merült fel ez a nagy eseményszámbe menő, valóban történelmi momentum. Schopper György, az akkor való rozsnyói rkath. püspök, a csak kevéssel előbb tartott római zsinat megállapodása szerint, püspöki körlevélben kihirdette egyházmegyéjében a római pápa «in eklesiis» csalhatatlan voltáról szóló új vallási dogmát; és pedig kihirdette a nélkül, hogy erre az apostoli király «placetumát», a kihirdetést ha nem is engedélyező, de mindenesetre jóváhagyó beleegyezését előzetesen megnyerte volna. Azelőtt az

a felfogás uralkodott, hogy a magyar királynak úgynevezett «tetsvényjoga» nemcsak egyszerű személyes jog, hanem ez tulajdonképpen a magyar alkotmánynak egy olyan kiegészítő része, melylyel a magyar állam védekezhetik a netalán keletkező olyatén pápai rendeletek ellen, melyek esetleg összeütközésbe jönnek, vagy jöhetnek Magyarország alkotmányával, vagy valamely törvényével. Ezen az alapon Lükő Géza tornavármegyei képviselő, a balközéppárt tagja interpellációt intézett a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez és követelte, hogy a kormány erélyesen járjon el a rozsnyói püspök ellen azért, mert a kérdéses dogmát püspöki körlevélben kihirdette, mielőtt arra a királyi placetumot megkapta volna. E tárgyban a balközép és általában az ellenzék tagjai közül többen felszóltak. E felszólalások indították Deák Ferenczet arra, hogy ide vonatkozó nézeteit tüzetesen kifejtse.

Deák Ferencz nem szorítkozott beszédjében csak magára a felmerült kérdésre, sőt a királyi tetsvényjogot illetőleg csak annyit jegyezt meg, hogy miután a királyi tetsvényjog nincs tételes törvényben kellőképpen szabályozva, szükséges, hogy az mentől előbb törvényhozásilag szabályoztassék. Ennek a kifejezése után áttért az úgynevezett egyházi jogi kérdésekre és elmondotta azok legfontosabb pontjaira vonatkozó nézeteit. Beszédjének alap gondolatát az képezte, hogy az állami kérdéseket el kell választani az egyházi kérdésektől. Ebben az irányban azután mindenütt a legszabadelvűbb álláspontra helyezkedett. Első sorban szólt a főpapoknak a főrendiházban való jelenlétéről és azt mondotta, hogy e tekintetben két irányzat van. Az egyik irányzat azt követeli, hogy minden felekezet főpapjai tagjai legyenek a főrendiháznak, a másik irányzat pedig azt kívánja, hogy egyik felekezet főpapsága se legyen a főrendiház tagja. Az ellenzék általános helyeslése mellett kijelentette, hogy ő ez utóbbi irányzatot tartja helyesebbnek. Azután áttért a papi vagyonok szekularizációjának a kérdésére és kimondta azon nézetét, hogy meg kell vizsgálni

az úgynevezett papi vagyonok jogi természetét és a mi abból az egyház tulajdona, az maradjon továbbra is az egyházak birtokában, a mi pedig az államot illeti, az legyen az államé. Természetes, hogy ezen kijelentést is úgy a kormánypárt szabadelvű gondolkozású tagjai, valamint az ellenzéki pártok egyhangú helyesléssel fogadták. Végre áttért a polgári házasság kérdésére. Felemlítette, hogy itt is kétféle vélemény uralkodik. Az egyik vélemény csak az úgynevezett szükségbeli, vagy engedélyezett (fakultatív) polgári házasság behozatalát tartja szükségesnek, míg a másik vélemény az általánosan kötelező polgári házasság mellett van. Deák Ferencz kijelentette, hogy miután ő fontos államérdeknek tekinti azt, hogy a társadalom kialakulásának alapját képező ezen viszonylatokat az állam tartsa nyilván, azért ő a kötelező polgári házasság behozatalát tartja szükségesnek. Ezt a határozott nyilatkozatot, azt lehet mondani, igen kevés kivétellel a képviselőház tagjai általános lelkesedéssel fogadták.

A kormánypárt nagyérdemű vezérének ez a minden tekintetben szabadelvű állásfoglalása nagy mértékben javította a parlamenti pártoknak egymáshoz való viszonyát, különösen a két nagy pártnak, a Deák-pártnak és a bal-középnek egymáshoz való közeledését. Végre is a liberális irányzatok tekintetében a Deák-párt tagjai között nagy többségben evő úgynevezett «szabadelvű elemeket» és a balközéppárt tagjait csak a közjogi kérdések választották el egymástól, a szabadelvű haladás és fejlődés tekintetében teljes volt közöttük az egyetértés; ennek folytán a nagy ellentétek éle annyira tompulni kezdett, hogy midőn július 2-án az ülészakot királyi leirattal egész november 8-áig elnapolták, a képviselők által megtartott búcsuvacsorára a két nagy párt tagjai tömegesen megjelentek és akik az országgyűlés elején nagy és sok ellenséges indulattal jöttek össze, most barátságos kézszorításokkal búcsúztak — a viszontlátásig.

(Folytatjuk)

Dr. OLÁH GYULA.

Konzervativizmus az állam-életben.

Az államélet minden egyes fejlődési momentuma: erőviszonyok posztulátuma és ezért minden konkrét stádiuma, az államba olvadt társadalom erőinek: *egyensúlyi helyzete*.

Minden egyén, még pedig nemcsak állampolgár, hanem minden az államban élő személy, a közösségben érvényesülni vágyván, ennek irányában egy bizonyos erőt fejt ki. Ennek az erőnek a nagysága, az illető egyén *szociális súlya*, mely származásának és egyéniségének, tehát képességeinek, műveltségének és (amennyiben még a felsoroltaktól független) társadalmi állásának eredője.

Az egyes egyének által képviselt erőmolekulák hatóirányát két tényező szabja meg. Az egyik egy egoisztikus tényező és ez az *egyéni érdek*, melynek az a szerepe, hogy minden egyén az állam szervezésének azt a formáját és az államügyek vitelének azt a módját pártolja, a mely mellett egyéniségének minden irányú kifejtése a lehető legkevesebb ellenállással találkozik. A másik tényező altruisztikus és én ezt más kifejezés hiányában — *politikai meggyőződésnek* fogom nevezni, megjegyezvén, hogy ezzel a kitéttel nem értem azt, a mit a mindennapi beszédben ily néven neveznek. Politikai meggyőződésnek én itt ugyanis azt a véleményt hívom, mely az egyesekben a közelebbi és távolabbi államcélokra s azok elérési módjára nézve *a közjó*, az állam egész vagy közkeletű nevén *a haza* szempontjából él. Az egoisztikus és altruisztikus atómk különböző vegyülésben alkotják az egyes erőmolekulákat. A közösségre nézve természetesen annál előnyösebb ez az elosztás, mennél inkább kerül az altruisztikus elem az egoisztikus fölé, vagyis mennél jobban a közjó iránti tekintet vezeti az egyént cselekvőségében és mennél jobban háttérbe szorúl az egyéni érdek a közösségi ügyek vitelébe való beleszólásnál.

Az egyes erőmolekulák, mindegyiküknek egy-egy egyén levén a hordozója, hatóirány

dolgában, a mondottak szerint, nagy sokféleséget mutatnak. De minde sokféleségük ellenére is észlelhetünk ezeken az energia-részecskéken hasonlatosságokat, hogy úgy mondjam affinitást, melyek alapján ezek a molekulák nagyobb energia-törzsekké csoportosúlnak. Ha a csoportosulás öntudatosává válik, létrejönnek: *a pártok*.

A politikai pártok által képviselt energia nem pusztá aggregátuma az egyes energiámolekuláknak, nem egyszerű eredője azoknak. E ponton ugyanis új erők működése kezdődik: az egyéni psziché jelenségeibe bekapcsolódnak a tömeg-pszichológiai motívumok. A közösség érzése a közös célok tudata s az egyesülés szülte nagyobb lelkesedés, az egyéni forrásból fakadt energiámolekulák divergenciáját befelé nivellálja, letompítja, másrészt kifelé szorosán összeolvasztja egyöntetű, hatalmasabb intenzitású társadalmi energiává. Ezt a jelenséget, hogy a fizika területén maradjunk, *társadalmi cohaesiónak* szeretném elnevezni.

Minden pártbaegyesülés az egyéni törekvések fegyelmezésével járván, a pártképződés annál könnyebb, mennél inkább van az energia molekulákban túlsúlyban az altruisztikus elem. Mennél általánosabb ennek az elemnek prepotenciája, annál kisebb lesz a pártok száma és annál nagyobb a társadalmi cohaesió.

Az egyes politikai pártok kifelé ható, látható energiája, azaz súlya az államéletben hullámzásoknak van alávetve. Új erők csatlakozása által erősödik, régiek elvesztése által gyöngül. De ugyanilyen jelenségeket saját belső strukturájának változása, nevezetesen a társadalmi cohaesió ingadozása is okoz. A pártnövekedések egyik, érdekes s minden egyes párt történetében észlelhető tüneténye az, hogy uralkodó politikai pártok gyarapodása rendszerint rapid, nem arányos a növekedésnek az uralomra jutást megelőző stádiumaival. Ennek a jelenségnek részint szuggesztív okai vannak s ezek ugyancsak tömeglélektaniak, részint egyéniak s ez esetben érdekből fakadók. Ezt az észlelésemet az adhaesióhoz való hasonlatossága miatt a *szo-*

cialis adhaesio fogalmával szeretném jellemezni. Ez a jelenség konträr irányban is észlelhető, t. i. a hanyatló pártoknál, melyek a hatalomból kiesvén, hihetetlen gyorsasággal foszlanak széjjel.

Ha tehát, mint kiindulásunkkor mondtuk: az állami lét minden stádiuma: egyensúlyi helyzet, akkor ennek a létrehozásában az egyes egyén által képviselt energiamolekulák csak közvetve vesznek részt. Mindamellet az mondhatjuk, hogy valamely állam politikai irányítása: pszichologiai momentumok összegeződéséből folyik. Mert a mint láttuk, az egyes energia-molekulák hatóirányát majdnem kizárólag lélektani motivumok szabják meg.

A fentiek értelmében tehát azt mondhatjuk, hogy a politikai pártok által képviselt energiamennyiségek egyensúlyban tartják egymást *s ez az egyensúlyi állapot: az állami élet valamely konkrét stádiuma*. Így jön létre az a látszólagos nyugalom, melyben az állami élet folyik. Ez a nyugalom, a hogy mondtam, csak látszólagos, mert a sima, legfeljebb a napi politika apró hullámaintól felkavart felszín alatt a különböző energiák folytonos küzdelme lüktet. Ez a forrongás szemléltetővé, érzékelhetővé azonban csak akkor lesz, ha a pártenergiák erőviszonyai megváltoznak s ezáltal az egyensúlyi helyzet felbomlik. Az államok belső története tehát ezeknek az egyensúlyi helyzeteknek, azok megzavarásának és újból helyrebillenésének a sorozata.

Ezekből megérthetjük, hogy az államfejlődés irányának miért nem lehet egyetlenegy «sub specie aeternitatis» állandó tendenciája. Vagyis geometriailag fejezve ki magamat, a fejlődés iránya nem ábrázolható egyenessel, hanem a különböző energiák küzdelme által görbe vonal jó létre.

Ha ezeket a görbe vonalakat különböző országokban hosszabb időn belül megfigyeljük, azt fogjuk találni, hogy eltéréseik az egyenestől nem szabálytalanok, hanem egy nagy törvényszerűség nyilatkozik meg bennük. Nevezetesen ezek a kilengések, bár terjedelmük különböző, két állandó irányt mutat-

nak. A miből viszont az következik, hogy a görbe irányát megszabó erők, tehát az államfejlődést irányító energiák, két állandó típusba tagolódnak. Egyik energiatípus a *haladás vagy liberalizmus* iránya, a másik a *konzervativizmusé*.

★

Ezeket az elméleti megállapításokat arra fogom felhasználni, hogy a konzervativizmus történeti jelentőségét és feladatait megvilágítsam, valamint hogy a mai konzervativ törekvések hiányosságaira rámutassak.

Láttuk, hogy a történelmi fejlődést szabályozó energia-csoportoknak, vagyis a tágabb értelemben vett politikai pártoknak két állandó iránya van. Ez a két konstans tendencia a történet folyamán minden időben és minden államban fellép, függetlenül az illető államok viszonyainak esetlegességeitől. Ezen energiatípusok egyike, a mint láttuk: a *konzervativizmus*. Ezzel természetesen nem akarom azt állítani, hogy a konzervativizmus gyűjtőneve alá mindenkor és mindenütt egy és ugyanazon politikai törekvéseket sorozták, csupán azt, hogy a bár más név alatt fellépő s az államélet alakulására kiható energiák két típusba sorozhatók, bizonyos közös tartalmat, közös gyökeret mutatnak. Ez a közös vonás pedig nem felszínes, mert gyakran felületes szemléléssel nem is ismerhető fel, hanem épen a jelenségek mélyében észleljük. Úgy, hogy arra a gondolatra kell jönnünk, hogy ezek a jelenségek, a társadalomban folytonosan működő erők emanációi.

A midőn ugyanis a természetben valamely jelenség fellépése független az idő és tér esetlegességeitől, akkor azt állíthatjuk, hogy az illető jelenség fellépése szükségszerű, azaz valamely természeti törvényen alapul.

A társadalmi jelenségek pedig ugyanoly törvényeket uralnak, mint a természet többi világa. Csakhogy míg itt állati, növényi vagy szervetlen testek állandó sajátosságai a törvények tárgya, amott a törvényszerűség alapja az *emberi lélek valamely sajátossága*. Ha tehát a társadalomban valamely jelenség állandó,

az emberi lélek valamely állandó tulajdon-
ságán kell alapúlnia.

Ilyen lélektani konstans a társadalom életében az embernek a meglévőhöz való ragaszkodása, a fennálló intézmények védelmezése szükségességének érzete. Ez bizonyos mértékig a tehetetlenség tüneteivel azonos fenomén, mely változásokat csak abszolút szükség esetén enged meg, másrészt azonban abból fakad, hogy minden társadalmi intézmény megváltozása kényelmetlenségeket, hátrányokat és ezzel járó kellemetlen, hogy ne mondjam, fájdalomérzéseket szül minden egyénre, miért is azok ezt lehetőleg kerülni iparkodnak. Hatványozott mértékben érvényesül ez az eredmény a társadalomban, mert természetes, hogy az ily sok és heterogen elemből álló közösségben az efféle változások okozta zavarok hatása megsokszorozódik.

A mondottakból folyik, hogy a konzervativizmus nem egyszerű, az emberi történelem folyamán spóradiusan fellépő társas tüne-
mény, hanem az állami élet mélyén burkol-
tan vagy nyíltan folytonosan ható erő, azaz: *történelmi princípium*.

Ugyanilyen természeti törvényekben bírja gyökerét a másik energia-típus: a liberaliz-
mus is. Ez a természettörvényi alap az em-
beri léleknek egy másik alapvető sajátossága: a meglévővel való elégedetlenség.

A mondottaknak azt lehetne ellenvetni, hogy csak a múltra áll ilyen abszolút bizo-
nyossággal. Mert hiszen az emberi lélek tör-
vényei is változandók és egy ilyen változás e két erő gyökereit is magával sodorhatja. Ez az érv azonban elesik, hogyha felgondol-
juk, hogy milyen mélyen kell gyökerезnie a konzervativizmus alapjául szolgáló pszicho-
logiai folyamatnak, ha az évezredek fejlődés
során — az emberi történelem hátáráig —
állandó maradt. Biztosan számíthatunk tehát
arra, hogy legalább belátható időn belül ki-
küszöbölődni nem fog.

*

A politikai irodalomban általában szokásos a konzervativizmust egyszerű pártalakulásnak

tekinteni; azaz úgy fogják fel, hogy a kon-
zervativizmus sem más, mint politikai törek-
vések egyesülése, bizonyos programmpontok
összefoglalása egy közös czégér alá. Mint
minden más pártalakulásban, itt is hetero-
gén, csak véletlen folytán összekerült elemek
küzdnek közös zászló alatt. A konzervativ
politika konstituens elemei ezen felfogás ér-
telmében ugyanúgy mint más irányéi, pl. az
antiszemitizmuséi a vezetők jelszavai, egyes
osztályok érdekei, esetleg még véletlenek
szeszélyei szerint állanak össze egységbe.
Azaz, hogy a mi megállapításainkat alkal-
mazzuk ezen elméletre: koronként változó
irányú energiamolekulák tömörítettnek össze
egy közös nevezet alá: ugyancsak időnként
különböző politikai czélok kiküzdésére.

Ez a felfogás minden felületessége mellett
is tetszetős és valószínűséget nyer, ha a kon-
zervativ elnevezésű pártok törekvéseit külön-
böző időkben és különböző helyeken össze-
vetjük.

Ha azonban nem a konzervativ pártok apró-
cseprő politikai csetepatéit vesszük figyelembe,
hanem mélyebbre tekintünk, eme megítélés
alapossága iránt kétségeink fognak támadni.
Épen oly módon ugyanis, a hogy a tenger
váltakozó irányú hullámozása alatt állandó
áramok törvényszerűsége észlelhető, úgy vonúl
végig egy nagy, közös jellemvonás a külön-
böző idők konzervativ pártjainak politikájában.

Vagyis azon energiák, a melyek konzerva-
tiv elnevezés alatt egyesültek, esetleges ele-
meiket lehántva róluk, minden időben közös
eredeteket, vagy a mint már fentebb mon-
dottuk, közös hatóirányt mutatnak. Ezek az
energiák tehát egy *nagy, állandó energia-
komplexus emanációiként* jelentkeznek.

A világtörténelem tanúsága szerint a kon-
servativizmus, mint az államok életére mó-
dosítólag, fejlesztőleg ható fötényező, mint
az állami élet egyik forrása jelentkezik. Te-
hát nem egyszerű pártalakulás, nem jelszó,
mely divergens politikai törekvések merőben
külsőséges jellemzésére szolgál, hanem a
hogy már előbb állítottuk: *történelmi princi-
pium*.

Az eszmei konzervativizmust tehát el kell választanunk az ugyanilyen elnevezésű pártok programjaitól. A konzervativizmus ugyanis csak eszméjénél fogva állandó, egy jegecnek mintegy kristályosodási tengelyét képezi, mely köré változó korok, változó szükségletei igen különböző, a konzervativizmus lényegétől nagyon eltérő politikai törekvéseket jegeczesítenek ki. Ez a politikai kristályosodási folyamat annyira mehet, hogy valamely párt konstans konzervativ alapeszméje az esetleges véletlen elemek által a felismerhetetlenségig elfödetik. Ilyen folyamat vezetett a modern konzervativ pártok programjának kialakulásához is.

Az a tény, hogy a konzervativizmust, mint történelmi principiumot ismerjük fel, jelentősége elbirálásánál, másrészt egy helyes konzervativ pártprogram megállapításánál súlyosan esik a latba.

A konzervativizmusnak, mint történelmi principiumnak a létele tehát egyes korok politikai alakulásaitól teljesen független. Egyes vezető egyéniségek individuális szereplése nem ingathatja meg és ha időközönként a történelem szinpadáról alábukik is, lényegét ezek a változások nem érinthetik.

*

Az elmúlt félszázad a legnevezetesebb európai államokban * kis megszakításokkal a liberalizmus uralmi időszaka volt. Hogy ez az uralom emelkedőben van-e vagy hanyatlóban? — fogas kérdés nekünk, a kik magunk is benne élünk ez időszak politikai forgatagában. Mint a hogy az, a kit a hullám sodor, sem tudja megmondani, hogy a hullámhegy elérte-e már a tetőpontját vagy sem?

Mégis van egy tünemény, mely fellépésének konzekvens voltával azt látszik igazolni, hogy a liberalizmus túl van a virágkorán. Ez a tünemény a *mérsékelt liberális pártok bomladozása*, melyek a vezetést a parlamentekben s azokon kívül vagy kénytelenek voltak máris átengedni a radikális irányok-

* Kivéve Angliát.

nak vagy pedig csak folytonos kompromisszumok és pártfoldozgatások által tudják jobbadán csak imaginär módon megtartani.

Ilyeténképen a haladás zászlaja túlzó politikai pártok kezébe jut, a melyek irracionális és ezért valósíthatatlan célokért küzdő és gyakran csak egyéni érdekek által tüzelt hadseregek előtt lengetik.

Igy azután a liberális pártok elvesztik lábuk alól a realitás talaját, a mi pedig, mint később még bővebben látni fogjuk, dekadenciához vezet.

Másrészt tagadhatatlan, hogy a radikális pártok programja a faji degeneráció tüneteit mutatja. Mert nem degeneratív jelenség-e az, a mikor egy nép nemzeti múltját teljesen megtagadva, tradíciókkal és a nemzeti kegyelet érzéseivel szakít és tabularazat csinálva, a fejlődés menetébe egészen új láncszemeket akar beleilleszteni, melyeknek semmi közössége a múlttal, melyeknek gyökerei a nemzet lelkében nincsenek. De nem is lehetnek, mert e fejlődési momentumok épen a faji különszerűség negációjából hajtottak ki!

Degeneratív jelenség már csak azért is, mert a természetes kiválasztás útján szükségképpen kihaláshoz vezet. A faji különszerűség érzete ugyanis hatalmas konzerváló tényező, jelentős erőforrás a nemzetek életében. Mihelyt valamely nép faji öntudatát elvesztve kozmopolitikus eszmeáradatok sodrába kerül, pihent, fajiságukat erősen érző s azt más nemzetek mellett, sőt azok rovására is érvényesíteni akaró népek igájába kerül. Így rombolták szét a hellén kulturát, az erős fajiságú rómaiak s így lett áldozata a nemzetközi eszmék forrponyjává vált Róma a hatalmas faji öntudatú germánok ostromának. Ily módon azután a faji érzés tagadásához eljutott politikai eszmeirányok azoknak a népeknek vesztét okozva, a melyből fakadtak, maguk is megsemmisülnek.

Ilyen radikális párturalmak többször előfordultak már a nyugati nemzetek történetében és vagy kataklyzmákhoz vezettek, vagy pedig az illető nemzet életképes, egészséges

faji ereje kidobta magából a degeneratív csírákat és visszavezette a népet a nemzeti öntudat felélesztésével a megújulás útjára. Ha azt a bizonytalanságot vesszük figyelembe, mely a nagy európai nemzetek állami életében úrrá lett, ha azt a féktelenséget látjuk, mely minden kérdésnek a végletekig való kiélezésében a pártokat elragadja s azt a nagy feszültséget érezzük, a mely a politikai élet húrjainak a megpattanásig való felajzásából rezultál, szinte valószínűnek látszik a kataklizmatikus megoldás.

Ha pedig ezeknek a jelenségeknek okait kutatjuk, előbbi elméleti megállapításainkat segítségül véve a következőket mondhatjuk: az állami élet fejlődését irányító két energiacsoport a liberalizmus és konzervativizmus a modern államfejlődés során két diametralisan ellentett pozícióba jutott.

Ezért s mert az egymást leküzdő s egyensúlyban tartó energiák intenzitása, — az egyéni és osztály érdekeknek a társadalmi cohaesio csökkenéséből eredő praeponderanciaja és a pártoknak ezzel kapcsolatos féktelen indulatossága folytán — határtalanul megnövekedett, észlelhető az állami élet nyugalmi helyzeteiben is, az előbb említett feszültség, mely szinte rengeti a talajt az államépület alapja alatt s innen van, hogy ha egyik vagy másik párt diadalra jut — *az államfejlődés minden jelenségének eruptív jellege.*

Hogy vajjon a liberális iránynak végletekbe tévedése s a közérdek szemmel tartása helyett, kizárólag osztályérdekek szolgálatában álló politikája szította-e fel a konzervativizmus ellenakcióját s hajtotta a szélsőségek felé vagy megfordítva? — vitás kérdés, melyre mindakét párt másként felel.

A mi tárgyunk szempontjából ez a vita meddő s csupán annyi a lényeges, hogy a konzervatív pártok épen oly szélsőségekbe jutottak s ezért őket a modern államfejlődés és politikai kultúra strukturhibáinak előidézésében épen olyan mulasztás terheli, mint a liberális pártokat.

Csakis így válhatott úgy az elméleti, mint a gyakorlati politika terén elfogadottá az a

nézet, mely a konzervativizmust, mint minden haladás elvi ellenzőjét fogja fel. E fogalom inhaerens tulajdonságának tekintik azt, hogy kerékkötője minden újításnak, ha még oly bizonyos is, hogy az államfejlődés javára szolgál és ha még annyira megérett is már a reformra az illető állami intézmény, melyen az újítás végrehajtandó. Ilyenformán a konzervativizmus nem volna egyéb, mint egy tehetetlenségi momentum s hiányoznék belőle minden cselekvőség és minden produktivitas.

Mondanom se kell, hogy ez a konzervativizmus eszméjének és végső céljának teljes félreismerése. Alábbiakban azt is meg fogom mutatni, hogy mi a helyesen felfogott, öntudatos, nem csupán jelszavak után induló konzervativizmus törekvéseinek valódi tartalma. Mindenesetre gondolkodóba ejt azonban ez a karakterisztikon azon, hogy vajjon nem jogosult-e egy bizonyos fokig és nem került-e a konzervativizmus a történelem által kijelölt útvjáról hibás nyomra?

És ha a magukat konzervatívoknak nevező pártokat manapság szemügyre vesszük, konstatálnunk kell, hogy ez a jellemzés épen nem alaptalan. Ma a konzervatív pártok ugyanis épen oly dekadens irányt mutatnak, mint a liberális színezetűek. Ha az nem volna «*contradictio in adjecto*» elveik szinte radikális konzervativizmusnak volnának nevezhetők.

E pártok ugyanis mintegy petrifikált programm alapján állanak, azaz az ötven év előtt, sőt még régebben felszínre került konzervatív törekvésekhez ragaszkodnak csökönnyösen és teljesen elzárkóznak más, modern eszmeirányok elől, még ha evidens állami szükséglet szülte is őket. Pedig az általuk annyira védelmezett pontokat talán véletlen körülmények, talán az akkori vezetők egyéni hajlamai, vagy önkényes velleitáσαι terelték a konzervativizmus sodrába, a mely magával vitte őket, mint a folyóvíz a beledobott tárgyakat. Ilyen esetekre, a mikor valamely törekvést egészen véletlen és a párt eszmei irányzatával semminő vonatkozásban lévő

kapcsolatok iktatnak a pártprogramba, a napi politika számtalan példát mutat. Sőt a konzervatív pártok meg sem állanak a tétlen tagadás pontján, hanem azokat a liberális égisz alatt felállított állami és társadalmi intézményeket támadják, a melyek ugyan annak idején tényleg a konzervatív pártprogram ellenére valósították meg, de a melyek már beváltak sőt inveteráltak. Pedig, hiszen a konzervativizmusnak ezeket az intézményeket is, a mennyiben már a jogrend részeivé lettek, a közjónak emelésére alkalmasoknak mutatkoztak, védelmébe kellene vennie, sőt tovább fejlesztésén munkálkodnia, mert hiszen megzavarásuk, eltörlésük megbillenthetné az állami élet egyensúlyát, vagy pedig fájdalomérzeteket okozhatna az államatagoknak. A midőn a konzervativizmus azt nem teszi, sőt a fejlődést meglévő, hasznos intézmények megdöntésével — retrográddá akarja tenni — a mint ellenlábasai mondják: *reakcióvá fajult*.

Már pedig ilyen merev, minden hajlékonyság nélkül való politikával nem lehet kormányozni s nem lehet ilyen mozgalmas, gyorsan haladó, forrongó időben egy pártot összetartani. Mert a politika igazságai nem természettörvények, hiszen nem konstans — vagy legalább belátható időközön belül annak látszó — természeti jelenségek törvényszerűségét fejezik ki, hanem egy változó elemekből álló társadalom közös életének irányzói akarnak lenni. A hogy az egyének halál és születés által meg-meg ujulnak a társadalomban, úgy frissülnek fel a politikai törekvések is; állandóak csupán az alapeszmék maradhatnak, a melyek az emberi természet alapvető, tehát az egyének változása mellett is változatlan sajátosságaiból folynak, (ilyeneknek mutatkoztak fentebb a liberalizmus és a konzervativizmus!) Ellenben az alapeszmék valósításának módja s a társadalmi és államélet közvetlen irányítása folytonos változásoknak van alávetve, a szerint, a mint az államcélok más és más környezetben, más és más környezet által realizáltak. És ez nem is lehet másképp, ha figyelembe vesszük

előre bocsátott elméleti eredményeinket, mely szerint az egyes egyének a közösség iránt való aktivitását pszichológiai — tehát egyénenként változó — momentumok befolyásolják.

Ha egy párt, a mint a konzervativizmusról láttuk, ezt a törvényt nem ismeri fel, s programjának az elődöktől átvett tételeit tovább fejleszteni nem tudja vagy nem akarja: összeütközésbe kerül az élet szükségleteivel, kívánalmaival. Ennek az összeütközésnek azután az lesz a következménye, hogy egyrészt a párt elvei, másrészt a társadalom s az állam alkotó-elemei között mind nagyobb hasadás, mind nagyobb divergencia jő létre. A párt uralomra képtelenné válik s a társadalmi adhaesió föntebb látott törvényei szerint bomlásnak indul. Accelerálódik a feloszlási processus még azáltal, hogy a párt programjának természeténél fogva, melyben a kor törekvései nem foglaltatnak, melynek folytán lelkesedést, a közért való odaadást s így összetartozandósági képzetet sem tud kelteni, a társadalmi cohaesió együttartó ereje is szétfoszlik.

Hogy ennek a tüneménynek, milyen követkevései vannak, azt láthatóvá teszi a konzervatív pártok mai helyzete. Mindenütt a bomlás, a széjjel hullás jelei. Ellenesei ujjongó öröme, a kik a konzervativizmus eszméjének teljes kialvását remélik, folyton fogy a konzervativizmus politikai jelentősége. Még komoly, elméletileg képzett politikusok is azt hiszik, hogy konzervatív program alapján ma életképes politikai pártot szervezni és együtt tartani nem lehet (vagy legfeljebb csak lokális jelentőségűket, mint a porosz tartománygyűlésen.) A konzervativizmus történeti principum voltából következik, hogyha jelentősége most hanyatló vonalat mutat is, elenyészni nem fog.

De az a tény elvitathatatlan, hogy a konzervativizmus úgy látszik, mintha kiesőben volna a politika alakító faktorai közül.

Ennek a követkevése azután az a fent már ismertetett bizonytalanság, mely az államélet minden terén elharapódzott. Mert a konzer-

vativizmus mintegy szabályozója az államfejlődésnek. Egyensúlyi készüléke, mely zökkenésektől óvja az államgépezetet. Nélkülözhetetlenségét mi sem bizonyítja jobban, mint az a stagnálás, mely a jelenkor politikai és társadalmi életére annyira karakterisztikus. A konzervativizmus szerepét talán leginkább a pepszinéhez hasonlíthatnók. Épen úgy, mint a hogy a gyomorsav asszimilálja, felszívhatóvá teszi a tápláló anyagokat és ezzel együtt használhatóvá a szervezet céljaira, úgy változtatja át a konzervativizmus az államtest kiépítéséhez szükséges reforeszméket olyan módon, hogy azok rázkódtatás nélkül, szerves egységbe olvadva a fennálló intézményekkel vihessék előre a haladás ügyét.

(Befejező közlemény következik.) Dr. ACZÉL JÁNOS.

A NAGYBÁCSI ÁLMA.

Dosztojevszkij M. Tivadar elbeszélése.

14

Oroszból fordította SZABÓ ENDRE.

(Befejező közlemény.)

— Te ölted meg őt, te bűbajos kígyó! — kiáltotta Zinának — te ölted meg a te átkozott válogatásoddal!

De Zina már semmit sem hallott. Úgy állt a halott felett, mintha megtébolyult volna. Végre lehajlott feléje, keresztet vetett rá, megcsókolta és gépiesen kiment a szobából. Szemei égtek, feje forgott. Kínos érzései s a szinte álmatlanul töltött két éjszaka után csaknem esztét vesztette. Homályosan sejtette, hogy egész multja mintha elszakadt volna a szívtől s új élet kezdődik, sötét és fenyegető élet. De alig tett tíz lépést, a mint Mozgljácov mintha a földből nőtt volna ki előtte; úgy látszott, hogy már régen lesben állt itt.

— Afanászjevna Zinaida — szólt valami félénk suttogással, gyorsan körül nézve, mert még elég világos volt — Afanászjevna Zinaida, én persze számár vagyok. Vagyis ha úgy akarja, nem is vagyok már én számár, mert a mint látja, mégis csak nemesen viselem magamat. Mindazáltal beismerem, hogy

számár voltam... Úgy látom, hogy megzavarodtam, de... bocsásson meg, ennek több oka van...

Zina csaknem öntudatlanul nézett rá és szótlánul tovább ment. Minthogy pedig a magas deszka-gyalogjárón egymás mellett ketten el nem fértek, Zina meg nem állt oldalra, hát Alekszandrovics Pál leugrott a gyalogjáróról s lent szaladt Zina mellett, egyre annak az arcába nézve.

— Afanászjevna Zinaida — folytatta a közben — meggondoltam a dolgot s kegyednek nincs ellene kifogása, ajánlatomat megújítom. Kész vagyok elfeledni mindent, az egész botrányt és megkérem kegyedet, de csak azon feltétellel, hogy a meddig itt maradunk, minden titokban maradjon. Kegyed lehetőleg mentől hamarabb elutazik innen, én meg titokban utána megyek; megesküszünk valami félreeső falucskában, úgy hogy senki sem fog róla tudni, aztán rögtön Pétervárra utazunk, ha kell váltott lovakkal, hiszen kegyednek csak egy kis táskája lesz... nos? Beleegyeznek? Szóljon gyorsan Afanászjevna Zinaida! Sokáig nem várhatok, mert meglát bennünket valaki.

Zina nem felelt, csak ránézett Mozgljácovra, de úgy, hogy az rögtön megértett mindent: megemeltette a kalapját, köszönt és a legközelebbi síkatorba befordulva eltűnt.

«Mi ez?» — gondolta magában — «ezelőtt három nappal annyira elérzékenyült, mindent magára vett! S most? Már csak igaz, hogy egyik nap nem hasonlít a másikhoz!»

Ezalatt pedig Mordászovban egyik esemény követte a másikat. Történt egy tragikus dolog. A herczeg, a kit Mozgljácov átköltöztetett egy vendéglőbe, még azon éjjel megbetegedett, még pedig veszélyesen. A mordászoviak ezt reggel megtudták. Sztaniszlávics Kaliszt alig mozdult el a beteg ágyától. Este konziliumot hívtak össze az összes mordászovi orvosokból. Az orvosok meghívói latinul voltak írva. De a latin nyelv daczára a herczeg már egészen elvesztette az eszméletét, magánkívül beszélt, kérte Sztaniszlávics

Kalisztot, hogy énekeljen neki valami román-czot s valami parókáról beszélt; néha pedig kiabált, mintha valamitől megijedt volna. Az orvosok abban állapodtak meg, hogy a herczegnek a gyomrában a mordászoviak vendéglátásától valami gyuladása támadt, a mely felment a fejébe. Nem zártak ki bizonyos morális rázkódást sem. Végezetül abban állapodtak meg, hogy a herczegnek már régen hajlama volt a meghalásra, minek következtében okvetlenül meghal. Ez utóbbi diagnózisunkban nem csalódtak, mert a szegény öregecske harmadnapra este felé meg is halt a vendéglőben. Ez meglepte a mordászoviat. A dolog ilyen komoly fordulatát senki sem várta. Seregestől siettek a vendéglőbe, a hol a még kiterítetlen holttest feküdt; beszélgettek, okoskodtak, a fejüket csóválták s azzal végezték, hogy erősen elítélték a «gyilkosnők» eljárását, értvén ez alatt persze Alekszandrovna Máriát és leányát. Mindnyájan érezték, hogy ez a história már csak a botrányos mivoltánál fogva is igen kellemetlen mende-mondára adhat okot, még messze földekre is elterjedhet és az Isten tudja, hogy mi mindent hadartak ott még össze. Mozgljácov az egész idő alatt tett-vett, szaladgált jobbra-balra, végre forogni kezdett a feje. Ebben a lelki állapotában találkozott ő Zinával. Az ő helyzete valóban nehéz volt. Ő hozta a herczeget a városba, ő vitte át a vendéglőbe s most nem tudta, hogy mit csináljon a megboldogulttal, hogy és hol temesse el, kit értesítsen a halálesetről? Elvitesse-e a holttestet Duhanovóba? Aztán ő az öccse is volt a herczegnek. Reszketett attól a gondolattól, hogy meggyanúsíthatják a halál előidézésével. «Még az is megeshetik, hogy a pétervári előkelő körökben is szóba kerül a dolog» — gondolta rémüldözve. A mordászoviaktól nem birt valami jó tanácsot kapni. Mindannyian hirtelen megijedtek a halottól, megszöktek a mellől, sötét egyedüliségben hagyva Mozgljácovot. De az egész szín hirtelen megváltozott. Másnap korán reggel megérkezett a városba egy halottlátogató. E látogatóról azonnal beszélni kezdtek Mor-

dászovban, még pedig valami titokzatosan, suttogva, leselkedve a látogatóra minden ablakból és nyílásból, a mint az a főutczán a kormányzóhoz hajtatott. Még maga Mihajlovics Péter is meghökkent egy kicsinykét, nem tudván, hogy mit tegyen a jövevénynyel.

A vendég a meglehetősen ismert Scsepetilov herczeg volt, a megboldogult rokona, még csaknem fiatal ember, legfeljebb harminczöt éves, ezredesi vállszalaggal és vállrojtjal. Az összes hivatalnokokat valami rendkívüli ijedelem fogta el e vállrojtok láttára. A rendőrfőnök példáj egészen meghabardott; persze csak moráliter; fizikailag rögtön megjelent, ha meglehetősen hosszú arczczal is.

Hamarosan megtudták, hogy Scsepetilov herczeg Pétervárról jött s útközben betért Duhanovóba. Duhanovóban pedig senkit sem találván, sietett a bátyja után Mordászovba, a hol villámcsapásként érte őt az öreg halálának híre, valamint a halál körülményeinek részletezése. Mihajlovics Péter még zavarba is jött némileg, mikor a kívánt felvilágosításokat megadta, de magok a mordászoviak is valamennyien mintha bizonyos tekintetben vétkeseknek érezték volna magokat. Ehhez még a jövevénynek oly szigorú és elégedetlen arca volt, holott hiszen öröklés miatt senki sem szokott elégedetlenkedni.

A herczeg azonnal személyesen maga látott a dologhoz; Mozgljácov pedig szégyenletesen meglapult a valódi örökös, a kétségbevonhatatlan öcs megjelenésénél és mihamar elűnt, nem tudni: hova?

Elhatározott a holttestet rögtön átszállítani a kolostorba, a hol a temetés is lesz. A dámák közt az a képtelen hír terjedt el, hogy Alekszandrovna Mária meg fog jelenni a templomban s a koporsó előtt térdre hullva fog bocsánatot kérni s hogy ezt a törvény is így rendeli. Természetes, hogy mindez ostobaságnak bizonyult, mikor másnap az egész város megjelent a kolostorban a temetésre, s a mikor Alekszandrovna Mária el sem ment a végtisztességtételre.

El is felejtettük megemlíteni, hogy Alekszandrovna Mária, mihelyt Zina hazatért,

azonnal elhatározta, hogy kiköltöznek a faluba, mert lehetetlennek tartotta, hogy tovább is a városban maradjanak. Ott az ő zugából izgatottan leste a városi híreket, beküldött a városba a jövevény herczeg felől tudakozódni s az egész idő alatt lázas állapotban volt. A kolostorból vezető út az ő falusi lakása ablakaitól egy versztánál is kevesebb távolságra volt, ennél fogva Alekszandrovna Mária egészen jól láthatta a temetési menetet, a mely a ceremónia után a kolostorból Duhanovó felé vonult. A koporsót magas rudakon vitték; utána a fogatok hosszú sora következett, a mely a koporsót a városba vezető út bekanyarodásáig kísérte. S a hóborította tájon még sokáig feketéllett a magas rudakon vitt sötét koporsó, a melyet csendeskén, illő méltósággal vittek tova. De Alekszandrovna Mária nem nézhette ezt sokáig, elment az ablaktól.

Egy hét multán elköltözött Moszkvába, magával vivén a leányát és Matvéjics Atanáz s egy hónap mulva már arról értesültek a mordászoviak, hogy az Alekszandrovna Mária falusi birtoka és mordászovi háza eladó. E szerint Mordászov örökre elvesztett oly *comme-il-faut* dámát! De itt sem hiányoztak a gonosz szándékú megjegyzések. Híresztelték például, hogy a birtok csak Matvéjics Atanázal együtt eladó . . .

Alig mult el egy-két esztendő s Alekszandrovna Máriát csaknem egészen elfelejtették. Fájdalom! mindig így szokott történni ezen a világon. Azt is beszéltek különben, hogy más birtokot vásárolt és átköltözött egy másik kormányzósági városba, a hol — természetesen — már mindenkit megnyergelt; hogy Zina még mindig nem ment férjhez s hogy Matvéjics Atanáz . . . Különben minek e híreket ismételni! valamennyi mind igen valószínűtlen . . .

★

Három év mult el azóta, hogy a mordászovi annálisok utolsó sorát leírtam. Ki hitte volna, hogy még egyszer elő kell vennem a kéziratomat s még egy hírrel kell azt kiegészítenem!

De a dologra! Kezdem Mozgljácov Alekszandrovics Pállal. Megugorván Mordászovból, egyenesen Pétervárra ment, a hol szerencsésen megkapta a neki régen ígérgetett hivatalt. Mihamar elfeledte a mordászovi eseményeket, neki vágott a nagyvilági életnek, úgy a Vaszilyevszkij-Osztrovon, mint a Galernája-kikötő táján; élt, élvezett, nem maradt el a kortól, szeretkezett, tett házassági ajánlatokat, lenyelt még egynéhány visszautasítást s még mielőtt azokat megemésztette volna, állhatatlan természetéhez képest és semmittevése miatt bekéredzkedett egy expedícióba, a mely a mi jó hazánkknak egy messze eső tájékára ment revízió végett vagy más célból, én már biztosan nem tudom. Az expedíció szerencsésen átvergődött az erdőkön és pusztákon s hosszú barangolás után megérkezett a «messze eső tartomány» fővárosában a főkormányzóhoz. Ez egy magas, szikár, szigorú generális volt, régi katonára, csatákban nyert sebekkel, mellén két érdemjellel és egy fehér kereszttel. A generális az expedíciót méltóságosan és illedelmesen fogadta s úgy az expedíció tagjait, mint az ő alatta szolgáló hivatalnokokat meghívta az aznapi bárra, melyet a felesége nevénapja alkalmából adott. Alekszandrovics Pálnak ez nagyon tetszett. Felöltvén az ő pétervári ruháját, a melylyel nagy hatásra számított, fesztelenül ment be a nagy terembe, ámbár rögtön meghökkent egy kissé, látván a nagy sokaságú vállrojtokat s az érdemrendjeles polgári frakkokat. Persze be kellett mutatkoznia a háziasszonynak, a kiről már halott annyit, hogy fiatal és igen szép. Bizonyos ficsúroskodással közeledett a háziasszonyhoz és majd kővé vált, mikor azt meglátta. Előtte Zina állt pompás bál ruhában, gyémántosan, büszkén és rátartóan. Zina egyáltalában nem ismerte meg Alekszandrovics Pált. Tekintete közönségesen siklott át a Mozgljácov arcán és azonnal átsiklott egy másik arcra.

A meglepett Alekszandrovics Pál félre vonult s a tömegben összejött egy szerény, fiatal hivatalnokkal, a ki mintha magától is

megijedt volna azért, hogy ő most a főkörmányzó bálján van. Alekszandrovics Pál rögtön kérdezősködni kezdett tőle és nagyon különös dolgokat tudott meg. Megtudta, hogy a főkörmányzó ezelőtt két évvel házasodott meg, mikor a «messze eső tartományból» egyszer Moszkvába utazott, hogy egy igen előkelő házból való igen gazdag leányt vett el. Hogy a főkörmányzóné «rettenetesen szép, mondhatni: a legelső szépség, de hogy nagyon büszke és csak generálisokkal tánczol», hogy a jelenlegi bálon kilencz generális van, ide való és idegen, ide értve a valóságos tanácsosokat is, végül, hogy «a főkörmányzónának mamája is van, a ki vele lakik s hogy ez a mama a legelőkelőbb körökből jött ide és rendkívül okos hölgy»; de hogy azért még a mama is szó nélkül engedelmeskedik a leányának s maga a főkörmányzó nem győz a felesége kedvében járni. Mozgljácov kérdezősködni akart Matvéjics Atanázról is, de a «messze eső tartományban» ő róla nem is hallottak.

Mozgljácov kissé neki bátorodva el kezdett a szobákban járkálni s mihamar meglátta Alekszandrovna Máriát is, a ki roppant gazdagon volt felöltözve, drága legyezőt forgatott a kezében és egy 4-ik rangosztálybeli úrral élénk beszélgetést folytatott. Körülte a dámák pártfogását keresők tolongtak s Alekszandrovna Mária — a mint látszott — mindnyájokkal igen nyájas volt. Mozgljácov megkoczkáztathatónak vélte, hogy bemutatkozzék. Alekszandrovna Mária mintha egy cseppet összerezett volna, de egy szempillantás alatt összeszedte magát. Érdeklődéssel méltóztatott Alekszandrovics Pált megismerni; kérdezősködött a pétervári ismerősökről s azt kérdezte, hogy miért nincs Mozgljácov külföldön? Mordászovot egy szóval sem említette, mintha az a világon sem lett volna. Végül egy pétervári nagyúr és herczeg nevét említve, kérdezősködött annak az egészsége felől, bár Mozgljácovnak fogalma sem volt az illető herczegről, aztán észrevétlenül egy odakerült nagyrangú hivatalnokhoz fordult s egy percz mulva tökéletesen elfelejtette az

előtte álló Alekszandrovics Pált. Mozgljácov szarkasztikus mosolylyal s kezében a kalapjával visszament a nagy terembe. Nem tudni, hogy miért: mellőzöttnek, sőt megsértettnek érezvén magát, elhatározta, hogy nem tánczol. A komor és szórakozott kifejezés, a mefisztofeleszi epés mosoly egész este nem tűnt el arczáról. Fesztóiesen megdült egy oszlophoz (a terem véletlenül épen oszlopos volt) és úgy állt ott az egész bál alatt, több órán át, tekintetével egyre Zinát kísérgetve. De óh jaj! Kárba veszett minden mesterkedése, minden keresett illegése, kétségbeesett nézése stb. stb. Zina egyáltalában nem vette őt észre. Végre megunván az állást, dühösen és éhesen — mert csak nem maradhatott ott vacsorára, mint szerelmes és szenvedő ember — visszatért a szállására teljesen elgyötört és olyan állapotban, mintha valaki megverte volna. Sokáig nem feküdt le aludni, visszagondolt a rég multakra. Másnap valami kiküldetés várt rá s ő kész örömmel vállalkozott arra. Szinte felfrissült, mikor a városból kihajtatott. A végtelen, pusztá rónaságot hó takarta, vakító fehérséget árasztva. Messze, a látóhatáron erdők feketéllettek.

A fürge lovak, patáikkal a havat szórva, futottak, futottak. Szólt a csengőjük. Alekszandrovics Pál elgondolkozott, aztán igen nyugodtan el is aludt. Csak a harmadik állomáson ébredt föl frissen, egészségesen, egészen más gondolatokkal.

Az UJ SZEMLE

megjelenik minden hó 1-én és 15-ikén.

Előfizetési ára:	Az előfizetési pénzeket legcélszerűbb utalványon az UJ SZEMLE kiadóhivatalához. Budapest, V. Alkotmány-utca 23. beküldeni. Előfizetni lehet azonban minden könyvkereskedés utján is.
Egész évre 24 kor.	
Félévre ... 12 kor.	
Negyed évre 6 kor.	
Egyes szám... 1 kor.	

Az UJ SZEMLE kiadóhivatala.

TARTALOM: Az olasz imperiálizmus. irta: *Blaskovich Sándor*. — Az 1875-ik évi Tisza-féle fuzió története, irta: *Dr. Oláh Gyula*. — Konzervativizmus az államéletben, irta: *Dr. Atzél János*. — A nagybácsi álma. Dosztojevskij regénye.

FELELŐS SZERKESZTŐ: ABONYI ÁRPÁD.